

KLASİK DÖNEM OSMANLI DEVLETİ'NDE UYGULANAN KÜREK CEZASININ HUKUKİ TAHLİLİ

AHMET KILINÇ*

GİRİŞ

Buharlı makinelerin¹ icadından önce, gemiler yelkenle hareket ederler², hava şartlarının müsait olmadığı zamanlarda ise kürekle yürütülürdü. Bu dönemde donanmaya sahip her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kürekçiye ihtiyaç hâsıl olmuştur. Osmanlı donanmasında kürekçiye duyulan bu ihtiyaç üç şekilde karşılanmıştır. Bunlardan ilki, *forsa* denilen kürekçiler olup, savaşta alınan esirlerdi³. İkincisi devletin kendi tebaasından genellikle yirmi hanede bir olmak üzere donanma için kürekçi almasıydı⁴. Geri kalan on dokuz hane bu kürekçinin altı aylık yaşesini temin için *avarız* adı altında vergi verirlerdi⁵. Bu rakam

* Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Tarihi ABD, Ankara/TÜRKİYE, akilinc@ybu.edu.tr

¹ Buhar makinesi, buharın içinde var olan ısı enerjisini, mekanik enerjiye dönüştüren dıştan yanmalı bir motordur. Çalışma prensibi olarak, ısı enerjisini alan su buharlaşarak genişler ve bir odacığa almır, odacık soğutulduğunda sıvı hale geçen buhar vakum yaratır böylece mekanizmaların hareket alması ile mekanik enerjiye yani işe dönüşür. http://tr.wikipedia.org/wiki/Buhar_makinesi e.t.: 23.09.2013.

² 1787 yılına kadar buharlı motorlar sadece su pompalarını ve tekstil makinelerini çalıştırmak için kullanılmıştı. 22 Ağustos 1787 tarihinde ise Amerikalı mucit John Fitch (1743-1798) ilk vapuru Delaware Nehri'ne indirmiştir. http://tr.wikipedia.org/wiki/Buhar_makinesi e.t.: 23.09.2013.

³ Gemideki kürekçilerin büyük bir çoğunluğu forsalarından oluşuyorsa, bu gemilere *forsa* gemileri denilmektedir; BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 2241, s. 139, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 37, Ankara 1999.

⁴ “*Haliya (şimdi) evvel-baharda (bahar başı) inşâallâhü Teala deriyaya donanma-yı hümayunum çıkmak emrim olup kürekçi lazım olmağın taht-ı livanında vaki kadıhklara her yirmi haneye bir kürekçi tayin olunup...*” BOA, 7 numaralı Mühimme Defteri, s. 241, sene 975; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTKY, Ankara 1988, s. 515'den naklen. Donanmaya her sene ne kadar kürekçi gerekiyorsa maliye tarafından sancak ve kazalara hükümler gönderilerek istendiği kadar kürekçi ihracına ilişkin örnek arşiv belgeleri için bk. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 692, s. 308, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993; BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 329, s. 236, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 21, Ankara 1994.

⁵ Uzunçarşılı, s. 482; Mustafa Avcı, “Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)*, C. 12, S. 3-4, Konya 2004, s. 123. “... *Haslar kadısı[na]...kaza-i*

devletin içinde bulunduğu duruma göre bazen yedi haneden bir şekilde de olmuştur⁶. Arşiv kayıtlarından sadece reyadan değil, esnaftan da kürekçiler için vergi⁷ alındığı, hatta esnaftan sadece vergi değil kürekçi de temin edildiği anlaşılmaktadır⁸. Alınan bu paralar kürekçilere maaş olarak verilmekteydi. Bazı durumlarda ise kürekçi alınmayan yerlerden bunun bedeli alınmaktaydı⁹ veya aynı yerden hem kürekçi hem de avarız vergisi istenmekteydi¹⁰. Kürekçilere verilen maaş sadece vergilerden değil, bazen kişilerin vasiyetnamele-

mezburda vâki' yüzyirmi avâruz hanelerinin yetmiş bir senesine mahsûb olmak üzere avarızları mukabilince kürekçi bedelleri tahsilî fermanım olmağla ..." Hüseyin Kılıç, Salih Kahrman, Fuat Recep, Sabri Atay, Rasim Erol, Yılmaz Karaca, *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refiâ) 74. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 62, Hüküm No: 23.

⁶ "...*Mevlana İstanbul Kadısı ... tevki'-i refi'-i hümayûn ma'lum olucak mâlüm ola ki, inşâallâhu Te'alâ işbu sâl-i ferhunde-fâlda evel-bahâr-ı hüceste-âsârda derya yüzüne çıkacak Donanma-yı hümayunun kadırgaları için ziyâde kürekçi tedarik ve ihrazı lazım ve mühim olmağla ... bin yetmiş yedi senesine mahsûb olmak üzere her yedi hanesinden bir nefer kürekçi hesabı üzere... vakt u zamanıyla cem' ... teslim-i tersane ettirilmek fermanım olmuştur... şehri Cumadelahire sene seb'a ve seb'in ve elf "* Rifat Günalan, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 880, 881, Hüküm No: 1151.

⁷ "*Bozacı tâifesinden ... Yıvav v. Niko nâm zimmi ... takrîr-i kelim edip mukaddemâ Ben Balat'da bozacı olmağla bin yetmiş üç senesine mahsûb olmak üzere tâifemize tarh olunan ordu ve kürekçi ve sâir şâkkadan cümle tâifemizin hesâbları üzere rızâ ve ma'rifetleriyle hissemize isabet eden cem'an yirmi kut'a esedi gurusu kethüdâmez mezkur Mehmed Beşe'nin emriyle mezkur Tanaş'a teslim edip...*"; Rasim Erol, Salih Kahrman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 849, Hüküm No:1164. Bu manadaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bk. Günalan, s. 820, Hüküm No: 1070. Kayıkçı ve peremcilerden de kürekçi için vergi alındığına ilişkin kayıt için bk. Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahrman, Fuat Recep, Sabri Atay, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 91, Hüküm No: 59. Kürekçi bedeli, esnaf arasında hukuki uyumsuzluk konusu dahi olmuştur. Örneğin, 1138 tarihli kayda göre, arka hamallar kethüdası, saraçhane hamallarının kürekçi bedelini ödemediğine ilişkin dava etmiştir: "... arka hamallarının kethüdaları olan Mustafa b. El-Hac Ahmed, Saraçhane-i âmir'e'de dükkânlarından iktisab ve intifâ' ederlerken kurbunda olan hamamlarla bâ ferman-ı âli nâzil olan kürekçi bedelinden imdâd ve îânetden imtinâ' ederler deyü da'vâ ettikde ..." Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahrman, *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 214, Hüküm No: 136. Esnaftan kürekçi bedelini toplama yetkisi kethüdalara aittir. Konuya ilişkin kayıtlar için bk. Recep, vd, *24. Numaralı Sicil*, s. 511, 512, Hüküm No: 296 ve s. 341, Hüküm No: 259. Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁸ Unkaparı'nda bulunan hamalların genç olanlarının kürekçi olarak çalıştırıldığına ilişkin kayıt için bk. Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Raim Erol, Salih Kahrman, Fuat Recep, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46. Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 493, Hüküm No: 588.

⁹ "*Bolu ve Viranşehir sancakları mutasarrıfı vezir Ali Paşaya hüküm ki, müteberân-ı rical-i devlet-i aliyyemden hâlâ Tersane-i âmir emini Seyyid Abdurrahman Bey dâme mecduhunun takdim eylediği bir kta memhur takriri mefhumunda Tersane-i âmir em hazinesine berveğ-i ocaklık tayin olunan mebalîğden avâruz-ı kürekciyân-ı Bolu malından 1475 kuruş ve Bolu sancığı kalyoncu bedeliyesi on bin kuruş ki cem'an on bir bin dört yüz yetmişbeş kuruş, 1229 senesine mahsûben teslim olunmadığını ve mebalîğ-i mezkûre sâbika Bolu sancığı mutasarrıfı Abbas Paşa'nın makbuzı olduğunu müş'ir zuhur eden defâtir mucibince diyununa idhal olunmuş olduğuna binaen...sene 1230 "* (Cevdet Tasnifi Bahriye Vesikalar, numara 5730); Uzunçarşılı, s. 483, dp. 2.

¹⁰ "*Hük'm-i şerif-i pâdişâhi... Kocaeli sancığı kadıları... hümayûn vâsil olucak mâlüm ola ki bundan akdem taht-ı kazânuzdan bir mikdar kürekçi ... yazılıp ba'dehâ avâruz emr olunup çıkan avâruz akçesinden kürekcinin ... birer aylık*

rinden de karşılanmakta idi¹¹. Küreğe temini için başvuru son yöntem de suç işleyen Osmanlı tebaasına kürek çekme cezası verilmesi idi¹².

Çalışmanın konusunu, işlenmiş olan bir suçun karşılığı olarak verilen kürek cezası oluşturmaktadır. Araştırılan dönem ise *klasik dönem* olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar olan kısımdır. Bu çerçevede kanunname hükümleri, Mühimme Defterleri, Şer'îye Sicilleri, Ahkam Defterleri ve ilgili görülen literatür taranmıştır. Konuyla ilgili olarak Mehmet İpşirli'nin 1982 senesinde kaleme aldığı "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezasıyla İlgili Hükümler" adlı makale mevcuttur.¹³ Bu değerli eser, sadece 16'ncı yüzyılın ikinci yarısını kapsamakta ve salt belirli bir katolagdaki hükümlerden yola çıkarak hazırlanmıştır¹⁴. Biz ise daha geniş bir zaman dilimi içinde ve tek bir katolaga bağlı kalmadan, biraz önce belirtilen çeşitli vesikalara da dikkate alarak değerlendirmede bulunduk. Ayrıca belirtmek gerekir ki mezkûr makalenin yazımı üzerinden onlarca yıl geçmiş ve bilim dünyasına yeni vesikalara, görüşler sunulmuştur. Çalışmamızda bu vesika ve görüşlere de yer verilmiştir. Makelemizi farklı kılan diğer hususta, konunun ele alınış tarzıdır: Kürek cezası, hukuki perspektiften incelenmiştir.

Bu çalışma ile bahse konu dönemde kürek cezasının hukuki niteliği belirlenmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi İslam Osmanlı Hukukunda cezalar çeşitli tasniflere konu olmuştur. Bunlar içindeki en önemlisi ve bilineni tıpkı suçlarda olduğu gibi had, kısas ve tazir ayrımıdır. Kürek cezası, had ve/veya kısas diyet cezası değildir. Zira bu cezanın miktar ve keyfiyeti nassla belirlenmemiştir. Mezkûr cezasının bu kategori içerisinde yer alan tazir cezaları arasında yer alıp almadığı çalışmada incelenmiştir. İslam Osmanlı ceza hukukunda cezalar aralarında bulunan irtibata göre tekmili, tebei, aslı cezalar olarak sınıflandırılmıştır. Bu

ulufelerinin alkoyup bâki kalan akçeyi defterleriyle kapıma gönderesin ve küreki ... yedlerinde hazır edesin... Rebi'ulevvel sen 926" Bilgin Aydın, Ekrem Tak, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, Hüküm No: 782, s. 418, 419.

¹¹ Ölen başpapaz Devlet Ağob'un "... helakandan sonra cemî" malının sülüsünü ifraz ve kilise-i mezkûre avârızına ve küreği bedeline ve bir mikdarı dahi kilise-i mezkûre fukarasına tevzi' oluna deyu vasiyyet..." ettiği ilişkin kayıt için bk. Atay, vd., *46 Numaralı Sicil*, s. 331, Hüküm No: 362. Papaz kilisenin ödemesi gereken küreği bedelinin, kendi malından ödenmesini hedeflemiştir.

¹² Gemilerde esir forsalarla, Türk kürekçiler karışık olarak bulunurlardı. Bu güvenlik amacıyla yapılan bir uygulama idi. Savaş zamanlarında gemide sadece forsa bulunması halinde, bunlar düşman tarafın kazanması yönünde çalışabilir, kürekleri ona göre hareket ettirebilirlerdi; Uzunçarşılı, s. 483.

¹³ Mehmet, İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezasıyla İlgili Hükümler", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul, 1982.

¹⁴ 986 numaralı *Kâmil Kepeci Tasnifi Kataloğu*'nda 677-678 genel, 1-2 özel numaralarda kayıtlı 955-1116/1548-1704 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden Çavuşbaşı Defterlerinde Divan-ı Hümayûn'da alınan kararlar neticesi hapis cezası verilenlerin veya sürgüne gönderilenlerin isimleri ve tarihleri verilmiştir. Mehmet İpşirli'nin yayınladığı bunlardan 677 numaralı defterdir; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 108, İstanbul 2010, s. 96.

bağlamda anılan cezanın tekmili, asli, tebeî ceza olup olmadığı tahlil edilmiştir. Cezaları tasnif eden bir başka kriter de cezanın tatbik yeridir. Buna göre cezalar, hürriyet kısıtlayıcı, nefsi ve bedeni ceza olarak üçe ayrılmaktadır. Çalışmada kürek cezası bu kategoriye göre de değerlendirilmiştir. Keza kürek cezasının şiddeti, yani diğer cezalara nazaran hangi seviyede yer aldığı belirlenmiştir. Cezaların kanuniliği, genelliği, şahsiliği ve sübjektifliği kürek cezası açısından değerlendirilmiştir. Bu cezanın hangi amaç ile ne tür suçlara uygulandığı da incelenen bir başka başlık olmuştur. Cezaya hükmetme veya cezanın infazında söz sahibi olan kamu görevlileri üzerinde de durulmuştur.

Tanımlı ve Ortaya Çıkışı

Araştırmalarda kürek cezası, hapis cezasının Osmanlı donanmasında kürek çektilerle uygulananması olarak tanımlanmıştır¹⁵. Bir başka tanıma göre kürek cezası, Tanzimat'tan önce ve yekencilik devirlerinde işledikleri ağır suçlardan dolayı savaş gemilerinde¹⁶ kürek çekmek üzere gemi hizmetine verilme cezasıdır¹⁷. O halde kürek cezası, hapis cezasının nitelikli halidir. Hapis cezası ise suç isnadı ve yargılama sonucu mahkeme tarafından verilmiş hapis kararının infazı şeklinde kişi özgürlüğünün kısıtlanması olarak tanımlanmıştır¹⁸. Gerçekten, bir geminin belirli bir bölümde kalmak ve o bölümden dışarı çıkarılmamak, mahkûmun özgürlüğünü kısıtladığı için hapis statüsündedir. Arşiv kayıtları da kürek cezasının özde hapis cezası olduğunu göstermektedir¹⁹.

Kürek cezasını nitelikli kılan husus ise, mahkûmun sadece özgürlüğünün kısıtlanması aynı zamanda ona kürek çekmek gibi ağır bir hizmet ifası yüklenmesidir. Klasik dönemde kürek cezasına mahkûm olmuş bir kişiye yüklenen hizmet, gemilerin hareket etmesi, yön değiştirmesi veya durdurulması için kürek çekmesidir. Cezanın bu özelliği, ismiyle o denli bağdaştırılmıştır ki, Tanzimat sonrası çıkan ceza kanunnamelerinde ağır işlerde çalıştırma cezası yine *kürek cezası* ifadesiyle kullanılmıştır²⁰.

¹⁵ Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 5. baskı, Sayram Yayınları, Konya 2013, s. 284.

¹⁶ Esasında kürek cezası kanaatimizce sadece savaş gemilerinde çekilen bir ceza değildi; taş, hububat gibi çeşitli eşya taşıyan gemilerde de kürek cezası çeken mahkûmlar çalıştırılmakta idi. Aynı yönde görüş için bk. Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, Clarendon Press 1973, s. 307.

¹⁷ Tuğba Akıllı (Acar), *3 Nolu Nefis ve İtlak Defteri'nin (s. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 351.

¹⁸ Mustafa Avcı, "Osmanlı Hukukunda Hapis", *KHukA*, C. 5, S. 1, Kayseri 2002, s. 20.

¹⁹ "Mustafa b. Hamza: Mezkûr yankesici olduğu müseccel olup, dokuz yüz yetmiş Ramazanının on üçünde habs olunup, hâliyâ (halen) küreğe virildi". İpşirli, s. 242.

²⁰ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zırai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I*, İstanbul 1943, s. 72; Avcı, *İnfaz*, s. 123 dp. 216. Örneğin mahkûmlar, ayaklarında demir olduğu halde, inşa olunacak devlete ait binalarda taş taşımak ve toprak kaldırmak gibi hizmetlerde çalıştırılmışlardır. Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunların Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s. 40.

Kürek cezasının, nefy cezasının nitelikli bir versiyonu olduğu yönünde literatürde yeni fikirler ileri sürülmektedir²¹. Bizce bu fikre katılmak mümkün değildir. Zira sürgün cezasının özünü, mahkûmun sürgün olduğu yere gitmesi oluşturmaktadır. Kürek cezasında ise mahkûmun gemide bulunuyor olmasının amacı, yerleşik olduğu mahalden uzaklaştırılmak değil; gemide çok ağır vazife yerine getirmektir.

Kürek cezasını, cezanın süresi dikkate alındığında, müebbet ve muvakkat kürek cezası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Araştırılan döneme ilişkin arşiv kayıtlarında kürek cezası ömür boyu verilmek isteniyorsa, bu husus net bir şekilde ifade edilmiştir²². Kayıtlarda genelde süre belirtilmeden kürek cezasına hükmedildiği anlaşılmaktadır²³. Ancak belirtmek gerekir ki, 1 yıldan az sürede kürek cezası infaz edilmemiştir²⁴. Heyd, “küçük” suç olarak ifade ettiği suç tiplerine verilen kürek cezasının süresinin 5 ile 10 yıl olduğunu belirtmiştir²⁵. Peters ise ortalama kürek cezası süresinin 8 yıl olduğunu zikretmiştir²⁶. Gerçekten bir mahkûm ömür boyu kürek cezası ile cezalandırılmamışsa, kürek cezasının belirli bir süre devam edeceği ve daha sonra serbest bırakılacağı Mühimme defterlerinden anlaşılmaktadır²⁷.

²¹ Tuğba Akıllı Acar, tezinde “Pranga-bendlik, kala-bendlik ve küreğe konulma cezaları nefy cezalarını da içine alan ancak nefy cezalarından daha ağır olan cezalardır.” diyerek, kürek cezasının nefy cezasının bir türü olduğunu belirtmektedir.

²² 1138 senesinde kalp bakır işleyenlerin müebbet kürek cezasına çarptırılacakları şu şekilde belirtilmiştir: “Bâ sah İstanbul kadısı faziletlü Efendi ... fîmâ ba'd kalb işlemeyip işlerinden hafiyeten kallâb bulunursa ahz ve huzurumuza getirmek üzere ta'ahhüd eylemek şartıyla fetwa-yı şerifeleri tescil ve i'lâm eylesesiz sırren ve alenen tefahhus olunup ahz olundukda müebbed ümera-i deryâ sefinelerine vaz' olunacakların dahi kendilerine tefhim eylesesiz, kethüdâları dahi basiret üzere olup kalb iş bulunmaktan ziyade tevakkî edip ağraz-ı nefsanîyyeye tâbî ve celb-i menfa'at sevdasıyla esnaf-ı mezbureyi rencide eder ise ... ta'zir ile te'dib olunacağıın ... deyu buyruldu”, Recep vd., 24 Numaralı Sicil, s. 197, Hüküm No: 115.

²³ “İpsala kadısına ve Vize yürükleri sübaşısı Piri'ye hüküm ki: Sen ki kadısın; mektûb gönderüp onbası olan Ali-oglu Nûri mahfil-i şer'a gelüp eşkünci tâ'ifesi bu sene sıyolu Hudmetine fermân olup tâ'ife-i mezbûrdan kasaba-i mezbûrda Abdî Halîfe mahallesinde sâkin olan Hüseyin b. Koca, mahall-i mezbûra fermân-ı şerif mücebince gitmek tenbîh ü te'kid olundukda mezbûr, emr-i şerîfe itâ'at itmeyüp hudmetine gitmedügin arz itmişsin. Buyurdum ki: Vardukda, göresin; arz üdüğün gibi ise mezbûr tutup Kavalâ kapudannına teslim idesin ki, küreğe konuldu.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 26, 27, Hüküm No: 50, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993. Bir başka örnek için bk. Aynı yer, s. 138, Hüküm No: 300.

²⁴ İpşirli, s. 213.

²⁵ Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 306.

²⁶ Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 99.

²⁷ 975 tarihli bir kayda göre suçları sabit olmuş kişiler hakkında Piyale Paşa'ya yazılan fermanda “... mezburları tutup te'dib için bir miktar zaman küreğe koyasın ve mücrim defterine dahi ol vehile işaret idesin ki, unudulup küreğe katmayalar”; BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. I, s. 207, Hüküm No: 417, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 37, Ankara 1999.

Klasik dönem Osmanlı kanunnamelerinde ve şer'î hukukta yer almadığı ileri sürülen²⁸ kürek cezasının, ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği konusunda henüz yeterli bilgiye sahip olunmamıştır²⁹. Emile Durkheim'dan aktaran Avcı'ya göre, kürek cezası, 17. yüzyılda ortaya çıkmış, çok ağır olan bu cezadan kurtulmak için mahkûmların kendi ellerini veya kollarını kestikleri, bu durumun yaygınlaşması üzerine 1677'de kendi elini kesmenin suç olarak kabul edilip ölüm cezası ile karşılanmıştır³⁰. Ancak bizim tespit ettiğimiz kadarıyla bu cezanın ilk uygulamaları yine Fransa'da, daha önceki bir tarihe, 1532'e dayanmaktadır³¹. Osmanlı tarihinde ilk defa Venedik donanmasında 1543'lerde suçluların kürekçi yapılmasına başlandığı ileri sürülmektedir³². Bu tarihten yakın bir zaman sonra, 7 Ekim 1571 yılında yapılan İnebahtı Deniz Savaşı'nda, Osmanlı'nın yenilmesinden sonra ısdar edilen bir fermanla idam mahkûmlarının ve diğer suçluların küreğe konulmaları emredilmiştir³³.

Osmanlı'nın Çağdaşı Devletlerde Kürek Cezası

Osmanlı Devleti'nin çağdaşı devletlerinde de kürek cezasına rastlanmaktadır. Kürek cezasına ilişkin ilk yasal düzenleme ise *Ordonnance d'Orléans* olarak ifade edilen Fransa'da 1561'de yürürlüğe konan kanundur³⁴. 1564'de 9. Charles (Charles IX of France) kürek cezasına 10 yıldan daha az hükmedilmesini yasaklamıştır. 1669 yılında Fransız Protestanlarının göç etmesine yardım edenlere ömür boyu kürek cezası verildiği Fransız kaynaklarında yer almaktadır³⁵. Fransız Kral 14. Luis, barış zamanı da dâhil olmak üzere donanmasının güçlü olmasını istemiş ve buna bağlı olarak mahkemelere mümkün olduğunca kürek cezasına hükmetmelerini emretmiştir. Hatta ölüm cezası verilmemesi, bunun yerine kürek cezasına hükmedilmesini istemiştir. Aynı kralın son dönemlerinde 1715'lerde savaş gemilerinde kürekçiye olan ihtiyaç azalmasına rağmen, kürek cezasına hükmedilmesine devam edilmiştir.

²⁸ İddiayı ilk ortaya atan Uriel Heyd'dir. Heyd, 16 yüzyılda hem Şeriat hem de Osmanlı kanunnamelerine yabancı olan bir cezanın, kürek cezasının ortaya çıktığını belirtmektedir; Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 304. Kürek cezasının örfi hukuktan gelme iddiası için bk. Haim Gerber, "Osmanlı Hukukunda Şeriat, Kanun ve Örf 17. Yüzyıl Bursa'sı Mahkeme Kayıtları" (Çev. Mehmet Akman), *MÜHF Hukuk Araştırmaları*, C. 8, S. 1-3, İstanbul 1994, s. 281.

²⁹ İpşirli, s. 206.

³⁰ Emile Durkheim, *Ceza Evriminin İki Kanunu*, (Çev. H. Topçuoğlu), Ankara 1966, s. 15; Mustafa Avcı, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik", *Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Ankara 2002, s. 138, dp. 95.

³¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Galley_slave e.t.: 24.09.2013.

³² Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 133.

³³ Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", *Türk Hukuk ve Türk Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Haz. Ferhat Koca, Ankara 2002, s. 65; Aynı yönde görüş için bk. Gökcen, s. 43.

³⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Galley_slave e.t.: 24.09.2013.

³⁵ Will ve Ariel Durant, *The Age of Louis XIV. The Story of Civilization*, C. 8. NY: Simon and Schuster, 1963, s. 69-75; <http://manakin.addr.com/durant.htm> e.t.: 24.09.2013.

Fransa'da bu cezaya mahkûm olanlara *forçat* veya *galérien* denilmiştir. Galérien ifadesi, kadirga anlamına gelen galley kavramından gelmektedir. Kadırgaların pratikteki kullanımını zamanla azalsa bile Fransa'da 1873 yılına kadar mahkûmlara bu ifade kullanılmaya devam etmiştir³⁶. Kürekçilerin çektiği kadırgalara ihtiyacın kalmaması üzerine, bu kadırgalar, hapishane gibi kullanılmaya başlanmıştır. Fransa'nın Toulon şehrinde mahkûmlar, zincirli bir şekilde gemi içerisinde hapis cezalarını çekmişlerdir. Bu şekilde ceza çeken mahkûmlara *bagnes* (banyo) denilmiştir. Bagnes ifadesi ilk kez İtalyanların kullandığı *bagno* kavramından gelmektedir. İtalyanlar ise bu kavramı İstanbul'da hamamlara çok yakın olan hapishanelerden almışlardır³⁷.

Görüldüğü üzere, kürek cezası başta Fransa olmak üzere Osmanlının çağdaşı birçok devletlerde uygulanmıştır. Bu ülkelerdeki temel hedef, ağır suç işlemiş olan mahkûmların beden güçlerinden yararlanmak olmuştur.

Hukuki Niteliği

Kürek cezasının hukuki niteliğinin tazir cezası olduğu yönünde birçok delil mevcuttur. Bu konuda literatürde herhangi bir tartışma yoktur³⁸. Gerçekten had cezaları arasında kürek cezasına rastlanılmamaktadır. Hatta bu ceza, tazir cezasının tanımına uygun bir şekilde, unsurları tam olarak yerine getirilmediği için had cezası verilmemesi gereken durumlarda uygulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında şu belge dikkat çekicidir: “*Yorgi veled-i Yani, an karye-i Dumukran: Kendi karyelerinden İstefan dirlermiş bir kâfirî sarhoş darb idüp öldürdüğü kendü ikrarı ile hüccet olunmuşur. Alât-ı harb ile katl itmediği için kısas olunmayup küreğe buyruldu*”³⁹. Diğer bir örnekte de maktulün çocuklarının yaşlarının küçük olması nedeniyle kısas talep edilememesi üzerine katillerin diyet ödemesine ve küreğe konulmasına hükmedilmiştir⁴⁰.

Bilindiği gibi cezalar, *aralarında bulunan irtibata*⁴¹ göre asli, bedeli, tekmili ve tebeî ceza olarak dörde ayrılmaktadır. Kürek cezası prensip itibarıyla asli ceza olarak verilmiştir.

³⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Galley_slave e.t: 24.09.2013.

³⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Galley_slave e.t: 24.09.2013.

³⁸ Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Osav Yayınları, İstanbul 1995, C. 1, s. 272; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s. 202; Cin, Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 284; Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 304.

³⁹ 18 Mayıs 1563, 677 numaralı Çavuşbaşıklık defterinden aktaran, İpşirli, s. 221.

⁴⁰ “*Mezkurlar... Pir Ali bin Çalabvermiş ... üzerine gelüp katl idüp, ikrar ve itiraflarıyla sicil olup ve maktul-i mezkurun evlad-ı sığarı olmakla bi-hasebi's-şer' siyaset lazım gelmeyiş, mezbur katillerin emlak ve esbabları sattırılıp, maktul-i mezkurun eytamına diyet hükmolup kendüler küreğe gönderilmiştir.*” 25 Eylül 1564, İpşirli, s. 239.

⁴¹ Abdulkadir Udeh, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (Çev: Ruhi Özcan-Alî Şafak) Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, C. II, s. 207.

Yani bir suçun karşılığı kural olarak kürek cezası belirlenmiş ve bu fiili işleyen kişiye kürek cezası verilmiştir. Örneğin 1040 tarihli bir kayda göre Selanik'te ortaya çıkan eşkıyaların "... mu'tâd-ı kadîm ve kânûn üzre..." küreğe verilmesi emredilmiştir⁴².

Bedeli ceza ise asli cezalar herhangi bir nedenle uygulanmadığı zaman onların yerine geçen ceza olarak nitelendirilmiştir⁴³. Kürek cezasının bedeli ceza olarak da uygulandığını ifade edebiliriz: Alat-ı harb ile adam öldürmediği için kısas edilemeyeceğini hükme bağlayan yukarıdaki örnek, kürek cezasının bedeli bir ceza olarak uygulandığını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Tekmili ceza, asli ceza ile birlikte verilen ancak hâkimin müstakil hükmü ile ortaya konan ceza iken; tebeî ceza asli cezalara bağlı olarak ortaya konan, ayrıca hâkimin hükmüne gerek olmayan cezalardır⁴⁴. Araştırmalar neticesinde kürek cezasının tebeî ceza olarak uygulandığını açıkça ortaya koyan bir belgeye rastlamadık. Ancak bahse konu cezanın nadiren de olsa tekmili bir ceza olarak uygulandığını ifade edebiliriz. Örneğin 978 senesinde Kıbrıs Seferine katılmayan askerlerden önce para cezası alınması ardından da söz konusu kişilerin küreğe gönderilmek üzere İstanbul'a getirilmesi şu şekilde emredilmiştir: "... sefere emrolunup varmayanları elegetürüp biner akça cerîmelerin alduktan sonra kayd ü bend ile yarar âdemlere koşup Südde-i Sa'âdetiüme gönderesin ki, küreğe komla ve cem' olan akça[ny] der-kise idüp Südde-i Sa'âdetiüme gönderesin..."⁴⁵

*Tatbîk yerine göre*⁴⁶ cezalar bedeni, nefsi ve hürriyet kısıtlayıcı veya mali olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Belgeler, kürek cezasının bedeni ve hürriyet kısıtlayıcı bir yapısının olduğuna işaret etmektedir. Kürek cezası bedeni bir cezadır, çünkü mahkûmdan kürek çekmek suretiyle bedeni bir iş beklenmektedir. Bununla beraber bu cezanın nefsi (psikolojik) ve mali bir ceza olmadığını söyleyebiliriz.

Tüm bu açıklamalardan sonra klasik dönem Osmanlı Devletinde uygulanan kürek cezasının, *asli, bedeli*, çok az da olsa *tekmili, bedeni ve hürriyet kısıtlayıcı* bir *tazir* cezası olduğunu ifade edebiliriz.

⁴² "[Yevo]mü's-Sülâsâ, fî 11 C., sene: 1040 Bâ-hatt-ı hazret-i efendi. Selanik monlâsına ve Selanik sancağında vâkı' olan kâdîlara hüküm ki: Hâliyyâ; taht-ı kazânuzda ba'zı eşkıyâ zuhûr idüp nice fesâd ü şenâ'at ütmeleriyle re'âyâ vü berâyâ ve sâyir ahâlî-i vilâyete zarar u te'addîleri olduğı i'lâm olunmağın, ol makûle eşkıyâ vü mücrimler mu'tâd-ı kadîm ve kânûn üzre her kande bulunurlar ise bi-eyyi vechin kân elegetürülüp bi'l-fi'l Selanik Sancağbeğı olan () dâme ız-zühûnun gemisine küreğe virilmek emridüp buyurdum ki: Vusûl buldukda, ol makûle Şer'le üzerlerine cürm sâbit olan eşkıyâ vü mücrimleri mu'tâd-ı kadîm ve kânûn üzre bi-eyyi vechin kân elegetürüp dahı mîr-i mûmâ-ileyhün gemisine teslîm eylesesiz." BOA, 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 73, Hüküm No: 114, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 60, Ankara 2002.

⁴³ Cin, Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

⁴⁴ Cin, Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

⁴⁵ Metnin tamamı için bk. BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, Hüküm No: 64, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 33, Ankara 1996.

⁴⁶ Udeh, C. II, s. 207.

Cezanın Şiddeti Açısından Kürek Cezası

Cezanın şiddetinden anlaşılması gereken husus, araştırılan cezanın, diğer cezalarla kıyaslandığında mahkûma verdiği elem, ızdırap ve/veya acının seviyesinin az ya da çok olması durumudur⁴⁷. Osmanlı Devleti de bazı suç ve durumlarda cezanın şiddetini önemsemiş ve verilecek cezanın “*eşedd-i siyaset*” olmasını özellikle vurgulamıştır⁴⁸ yani suçlulara verilecek cezaların, bu cezaların şiddetleri de göz önünde bulundurularak takdir edilmesini istemiştir.

Osmanlı Devletinde kürek cezası, birçok cezadan daha ağır bir ceza olarak kabul görmüştür. Reaya da bu cezanın şiddetinin çok yüksek olduğunu, hatta bu cezaya mahkûm olan bir kişinin artık sonunun ölüm olduğunu dahi iddia etmiştir. 976 senesinde hakkındaki şikâyetler üzerine İstanbul'da yakalanıp kürek cezasına hükmedilen Mud kazasından Kara Ahmed adlı kişinin akrabalarının, yakınlarını “Onu siz öldürdünüz” diyerek rencide etmeleri ilgi çekici bir örnek⁴⁹.

Reyanın kürek cezasının şiddetinin çok yüksek olduğu yönündeki algısını kanıtlayacak bir başka belgede, kişiler birbirlerini kürek cezasına çarptırmakla tehdit etmektedirler: 1072 senesinde İstanbul'dan koyun derisi alıp, Eyüb'e ve başka yerlere götürmenin yasak olduğu bir dönemde Eyüp debbaghanesine koyun derisi götüren kayıkcı tehdit edilmiştir: “... İstanbul'da koyun derisi alıp Eyüb'e ve ahar mahalle getirmek azîm yasadır, elbette seni küreğe koydururuz eğer halâsın murâd edersen mahkemede bu deriler Saltıkoğlu'nundur deyü ikrar eyle deyü [kayıkcı]

⁴⁷ Ahmet Kılınç, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 41.

⁴⁸ 967/1559'da Budin beylerbeyine yazılan emirde haydutluk, haramilik, yol kesme, adam kaçıрма, mal kaçıрма gibi suçları işleyen kişilerin “... her ne tarikle olursa ele getirüp eşedd-i siyâset ile haklarından” gelinmesi istenmiştir. BOA, 3 Nolu Mühimme Defteri, Hüküm No: 516. Aynı defterin 558'inci hükmüne göre de kışın seferde kışlanılması emrolunduğu için zemet ve tumar sahiplerinden harçlıklarının muaccelen tahsil edilip harçlıklarına teslim edilmesi gerekmektedir. “Şöyle ki, hükm-i şerifüm mücebi ile amel olunmayup ihmâlinüz sebebiyle asker halkınun harchı tamâm irişmeye veyâhûd geç gele veyâhûd kimesneye bel' u ketm üdüresiz, aslâ özyün makbûl olmayup azl ile iktifâ olunmayup eşedd-i ikab ile mu'âkab olmanuz mukarrendür.” denilerek Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa ikaz edilmektedir. BOA, 3 Nolu Mühimme Defteri, Hüküm No: 558. 993'de Erzurum'a hareket eden Serdar Osman Paşa ordusuna ilhak etmek üzere Mısır çavuşlarından ve müteferrikalarından dörder yüz kişinin hazırlanıp gönderilmesi aksi takdirde eşedd-i ikabla cezalandırılacağı hakkında Mısır beylerine yazılan hüküm için bk. Oğuzhan Yüce, *59 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özelli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007, s. 112, Hüküm No: 162.

⁴⁹ “Fî 12 Muharrem, sen: 976 İçil begine ve Mud kâdistna hüküm ki: Dâvendegân Mehmed ve İmîrze nâm kimesneler; “Mud kazâsından Kara Ahmed nâm kimesnenin zulmünden şikâyete gelüp hakkında beğlerbeğiden ve kâdîlardan arz u sûret-i siciller getirüp mezkûr Kara Ahmed Südde-i Sa'âdetimde elegirüp küreğe konulup ol husus için ba'zı akrabâsı; “Mezbûr yolda katleyledünüz.” diyü bunları rencide idüp te'addî iderler.” diyü bildürdükleri ecilden buyurdum ki: Göresiz; mezkûr[lar] ı mezbûr küreğe konlan kimesne için; “Siz katıldünüz.” diyü rencide iderler ise öldürmeyüp Şer'-i Şerîfe muhâlif kimesneye iş öldürmeyesiz; memnû' olmayanı yazup bildüresiz”; BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1692, s. 258, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 37, Ankara 1999.

*Yusufl[u] tahvif etmeleri ile ...*⁵⁰. Görülmektedir ki, kürek cezası, insanları korkutmak ve tehdit etmek için kullanılacak seviyede ürkütücü, korkutucu bir niteliğe sahiptir.

Belirtildiği üzere belgeler, birçok cezanın kürek cezasından daha hafif olduğunu göstermektedir. Örneğin 977 senesinde sefer zamanı, sefere gelmeyen müselmeler hakkında yazılan fermanda “*cerime ile halâs olmayup, küreğe konulmak mukarrerdir.*”⁵¹ denilerek kürek cezasının, şiddet seviyesinin yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Bir başka örnekte de, suçlular ika ettikleri fiilin cezasının *cerime-para cezası*- olduğunu bildikleri için fiili işlemeye devam etmiş; Payitaht ise durumu fark edip şiddet seviyesi daha ağır bir ceza düzenlemiştir. Bu ceza da kürek cezası olarak belirlenmiştir: “... *Eşkiinci tâ’îfesi fermân olunan hüdmete varmayup kânûn üzre cerime virür halâs oluruz deyü ta’allül eyleyüp ol sebeb ile hüdmete az kimesne gelüp hüdmet avk olur*” *deyü bildirmişsin...* *Şöyle ki, cerime virüp halâs oluruz deyü ta’allül eyleyüp varsa ele getirilüp kürege konmak mukarrerdir...*”⁵².

Literatür de kürek cezasının birçok cezadan daha şiddetli bir ceza olduğunu belirtmektedir⁵³.

Netice itibariyle, kürek cezasının şiddet seviyesinin, birçok cezadan daha yüksek olduğunu, hatta bu cezanın idam cezasından sonra şiddeti en yüksek olan ceza olduğunu dahi ifade edebiliriz. Yukarıda verdiğimiz örnekler bizi bu kaniya ulaştırmaktadır.

Ceza Hukuku İlkeleri Açısından Kürek Cezası

Klasik dönem Osmanlı Devleti’nde uygulanan kürek cezasını, cezanın subjektifliği, kanuniliği, şahsiliği ve genelliği gibi ceza hukuku ilkeleri açısından irdelemek faydalı olacaktır.

⁵⁰ Davayı açan Saltuk oğlu İsak adlı bir zimmidir, İsak aslında bu derilerle kendisinin bir bağlantısının olmadığını tespit ettirmek için dava açmıştır. Tam metin için bk. Kılıç vd, *74 Numaralı Sicil*, s. 190, Hüküm No: 187.

⁵¹ “*Yazıldı. Kethüdâsı Çıldır’a virildi. Fî 22 Ramazân sene 977. Çırmen begine hüküm ki: Livâ-i mezbûr müselmelerinin ba’zısı fevt olup yerleri sipâhi ve sipâhi-zâde ve sâir re’âyâ eline düşmekle müselmelerin ellinci harçlığına kemâl-i merite müzâyakaları olduğun i’lâm eylediğün ecilden defter ve kânûn üzre yerleri veya resimleri alvirilmek için livâ-i mezbûr kâdîlarına emr-i hümayûnum gönderilmiştir. Buyurdum ki: Ol emr-i şerfîm mücebince defter ve kânûn üzre müselmelere müteveccih olanı alvirüp, dahu tenbîh ü nidâ üdüresin ki bu def’a vâkı’ olan, sefer-i hümayûnuma gelmeyen müselmeler cerime ile halâs olmayup, küreğe konulmak mukarrerdir. Ana göre her birisi mukayyed olup, emr-i şerif-i sâbıkam mücebince zâde ve zevâdlarıyla seninle sefer-i hümayûnuma gelüp gireler.”; Orhan Paşazade, *9. Numaralı Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 23, 24, Hüküm No: 54.*

⁵² 4 Muharrem 987 tarihli bu Mühimme kaydı için bk. Şuayib İzgi, *986(1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 144, Hüküm No: 605.

⁵³ İpşirli, s. 239, İpşirli’nin konuyla ilgili vermiş olduğu örnek vesika için bk. dipnot 40; Akıllı (Acar), s. 67.

Cezaların kanuniliği ilkesi, hiç kimsenin belli bir suçla ilgili olarak kanunda öngörül-meyen bir ceza ile ya da kanunda öngörülen cezadan daha ağır bir ceza ile cezalandırıl-mayacağı anlamını taşımaktadır⁵⁴. Araştırmalarda tazir suçlarına uygulanacak cezaların kanuniliği konusu tartışmalıdır. Bu tartışmalara girmeden kürek cezasının kanuniliği hu-susunda bize fikir verecek belgelere rastlamak mümkündür. 1138 tarihli belgede Padişah, kesik para kullanılmasının yasak olduğunu ve cezasının kürek olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Bâ sah İstanbul kadısı faziletlü Efendi, fîma ba'd kesik para ahz u i'tâ olunmamak üzere men' olunup eyâdi-i nâsda bulunmak için sarraflara iki yüz kise akçelik para vi-rilmekle, imdi târih-i fermanndan üç güne dek bir ferdin yedinde kesik para bulunma-mak ve bulunur ise bilâ-emân küreğe vaz' olunmak üzere esnafa ve sâirlerine tefhim için cümle esnaf kethüdaları ve mahallat imamlarını getirip, gereği gibi tenbih ve sağ Mısır parasının ahz u i'tâsında beis olmadığın tefhim eyleyesiz deyü, resmiyle kayd eyleyesiz deyü buyruldu”⁵⁵.

Belge kürek cezasının kanunilik ilkesine uygun bir şekilde düzenlendiğini göstermek-tedir. Padişah, suçun maddi unsurunu kesik para kullanmak olarak belirlemiş, fiili uygula-yan kişilere de kürek cezası verileceğini açık bir şekilde açıklamıştır. Hatta kanunilik ilke-sinin temel hedefi olan hangi eylemlerin suç olduğunun ve bu eylemlere verilecek cezanın ne olduğunun toplum tarafından önceden bilinmesi gerekliliği bu fermanla net bir şekilde görülmektedir. Padişah, kesik para kullanmanın cezasının, kürek olduğunu toplumun tüm katmanlarına duyurmak istemiştir. Bunun için de *kahı*dan yararlanmışır. Buna göre kadı, bu suçun cezasının kürek olduğunu, esnafı bilgilendirmek için esnaf kethüdasını, reayayı bilgilendirmek için de mahalle imamları bilgilendirecektir. Böylece imam kendi mahal-lesindeki reayaya, kethüda ise kendi kolundaki esnafa kesik para kullanmanın cezasının kürek olduğunu bildirecektir. Bu şekilde, toplum, kesik para kullanmanın cezasının kürek olduğunu önceden bilmiş olacaktır.

Kürek cezasının kanunnamelerde mevcut olduğunu ve bu hükmün topluma duyuru-lması için çeşitli yöntemlere başvurulduğunu belirlemiş oluyoruz. Bu bilgiye bağli olarak tartışılması gereken ikinci nokta, kanunnamelerdeki bu hükmün pratiğe yansımada-ğıdır. Belgeler, kanunnamede hükme uymayanların ilkeye uygun olarak kürek cezasına çarptırıldıklarına işaret etmektedir. Örneğin 1138 tarihinde İstanbul kadısına gönderilen bir fermanla kalp bakır işlemenin cezası kürek cezası olarak belirlendiği iletilmiştir⁵⁶. Aynı

⁵⁴ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s. 104.

⁵⁵ Recep vd, *24 Numaralı Sicil*, s. 43, Hüküm No: 15.

⁵⁶ “Bâ Sah İstanbul kadısı faziletlü Efendi ... fîmâ ba'd kalb işlemeyip içlerinden hafıyyeten kallâb bulunursa ahz ve huzurumuzu getirmek üzere ta'ahhüd eylemek şartıyla fetwa-yı Şerifeleri tescil ve i'lâm eyleyesiz sıren ve alenen tafahhus olunup

sicilde bu yasağa uymayan Aslan ve Kıryako ve Yani ve Pireşkova ve Yasef ve diğerlerinin kürek cezasına çarptırıldıkları şöyle kaleme alınmıştır: “... *Leſter meſfûrâna on altı nefer zim-miler kazancı hıfzetinden olup yedlerinde kalb bakır evânî bulunup, kethüdaları ma’rifetiyle ahz ve huzur-ı âlülerine çıkarıldıklarında Tersâne-i âmirede küreğe vaz’ olunalar deyü lisanen ferman buyrulup ...*”⁵⁷.

Bir başka ceza hukuku ilkesi, cezaların genelliği ilkesidir. Cezaların genelliği, suç işleyen herkese din, dil, ırk, cinsiyet ve benzeri ayırım yapmaksızın aynı şekilde cezai müeyyidenin uygulanmasıdır⁵⁸. Kürek cezasına bu açıdan bakıldığında, mahkûmun zimmî, kadın ve köle olmasının bu cezanın uygulanmasına nasıl etki yaptığı önem kazanmaktadır.

Arşiv belgeleri, zimmîlerin de kürek cezasına çarptırıldıklarını göstermektedir. Örneğin Marmara kazasının Bergos köyüne misafir olarak gelip, kadı huzurunda İslam’ı seçen şahsı kaçırarak ve mahkemeyi basıp sicili parçalayan Yorgi v. Bisa ve oğlu Kostantin kürek cezası ile cezalandırılmıştır⁵⁹. Vasiyete ilişkin 1102 tarihli bir şer’iye sicilinde, oğullar babalarının mirasını paylaşırken, babalarının zimmî bir kürekçiden alacağını olduğunu belirtmişlerdir⁶⁰. Belirtmek gerekir ki alelade zimmîler değil rahip rütbesine sahip olmuş

ahz olundukda müebbed ümera-i deryâ sefilerine vaz’ olunacakların dahi kendilerine tefhîm eylesesiz, kethüdaları dahi basiret üzere olup kalb iş bulunmaktan ziyade tevakkî edip ağraz-ı nefsanîyyeye tâbî ve celb-i menfa’at sevdasıyla esnaf-ı mezbureyi rencide eder ise .. ta’zir ile te’dib olunacağı ... deyü buyruldu” Recep vd., 24 Numaralı Sicil, s. 197, Hüküm No: 115.

⁵⁷ Recep vd., 24 Numaralı Sicil, s. 197, Hüküm No: 116.

⁵⁸ Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Gaye Vakfı, İstanbul 2004, s. 52, 53; Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Füller*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 36; Udeh, C.1, s. 306; Kılınç, *Teshîh*, s. 77.

⁵⁹ “Marmara kâdisına hüküm ki: Mektûb gönderiüp; “Kazâ-i Marmara’dan Bergos nâm karyeye hâriciden bir müsâfir zimmî geliüp hâriciden nâhiye-i Marmara’dan nâib olan Muhyiddîn’in mahkemesine varup İslâma geliüp “Ali” diyü tesmiye olunup imâmî giyer iken karye-i mezbûreden Tavlazar(?) demekle ma’rûf Yorgi veled-i Bisa(?) ve oğlu Kostantin nâm zimmîler kendülere tâbî birkaç müfsid ile cem’ olup mahkemeyi basup kapusun pâreleyiüp; “Din gayretidür(?)” diyü mezbûri dögiüp sicill-i mücelledi pâreleyiüp mezbûri yeni müslimânı çekiüp başından dülbendin alup âhar vilâyete ületüp nâ-bedûd idiüp envâ’-ı hakâretler imtişlerdür.” diyü arzidüğüñ ecilden buyurdum ki: Hasan Çavuş vardukda, mezbûrları ve yoldaşların elegetiürüp gay[be]t idenleri yataklarına ve tevâbi’larına ve küfelâsına ve bi’l-cümle şer’le buldurması lâzım olanlara buldurup dahi arzidüğüñ üzere şer’le sâbit olursa –ki, mezkûr katl imtişler ise şer’le sâbit ola– kâtüllere şer’le lâzım gele[ni] yirine koyup yoldaşların kayd ü bend ile küreğe komak içün mezkûr çavuşa teslim idesin. Eger kâtil sâbit olmazsa cümle bu fesâda mübâşir olanları küreğe gönderesin. Ammâ; bu bahâne ile bu bâbda medhali olmayanlara dahl olunmayup ve ehl-i fesâda himâyet olunmaktan hazer idiüp hakk üzere olasn.”; BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1, s. 239, 240, Hüküm No: 323, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 33, Ankara 1996.

⁶⁰ “... vefat eden Halil Efendi b. İbrahim’in veraseti ... oğulları ... ve İbrahim’e münhasıra olduğı şer’an zahir ve ... müteveffa-yı mezburun hayatında Osman nam kimesneye verdiğı seksen guruş ve kürekçi zimmî zimmetinde olan yüz guruş ki...” Kılınç vd., 54 Numaralı Sicil, s. 174, Hüküm No: 182.

olan zimmî dahi, ayinlere aykırı hareket etmesinden ötürü kürek cezası ile cezalandırılmıştır⁶¹. Zimmîlere kürek cezası verildiğine dair örnekleri çoğaltmak mümkündür⁶².

Yaptığımız araştırmalar neticesinde hiçbir kadının kürek cezasına çarptırılmadığını ifade edebiliriz. Köleler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Ancak daha önce de belirtildiği gibi savaş esirleri şeklinde köle statüsünde olanlardan kürek çekmek üzere faydalanılmıştır ki bu kişilere *forsa* denilmektedir. Ancak bu kişiler prensip itibarıyla bir suçun karşılığı olarak kürek cezası çekmemekte, köle olmanın gereğini yerine getirmektedirler.

Yönetici sınıf-reaya ayrımı açısından da kürek cezası irdelendiğinde, hem yönetici sınıfa hem de tebaaya bu cezanın verildiği görülmektedir. Yönetici sınıftan özellikle reaya zulmedenlere kürek cezanın verildiği dikkat çekmektedir⁶³. Keza görevini kötüye kullanan kamu görevlilerine de bu ceza verilmiştir. Örneğin 978 tarihli bir kayda göre Anavarin Kalesi muhafızı Mehmed, Hızır adlı kişinin kaleden kaçmasına yardım etmesinden ötürü kürek cezası ile cezalandırılmıştır⁶⁴. Belgeler, ulemadan kimselerin dahi kürek cezası ile

⁶¹ “Zikr-i atı râhibin bulunduğu mahallin kâdîsına hüküm ki İstanbul ve tevâbi’i Rum Patriki ve Der-‘alîyye’me mukim cemâ’at-i metropolîdân mühürliü ‘arzuhal gönderüp Silivri nâhiyesi mütemekkinlerinden Vasil nâm râhib kendü hâlinde durmayup vazifesinden olmayan umûra sülûk ve âyinlerine mügayir hareket-ı kabîhiye cesâret birle meşedet-i hilesin icrâdan hâli olmayup bi’l-defa’at pend ü nush olundukda serîmü isgâ itmeyüp vücûhla müstehakk-ı te’ dîb olduğun bildürüp müfsid-i meşûr nâhiye-i mezbûr ve havâlisinde ve sâ’ir her ne mahalde bulunur ise yasakçı ma’rifetiyle ahz ve vaz’-ı kürek olummak için Der-‘alîyye’me ihzâr olummak bâbında emr-i şerîfim ricâ itmeleriyle vech-i meşrûh üzere yasakçı ma’rifetiyle ihzâr ve küreğe vaz’ olummak bâbında fi evâhiri ZÂ (Zi’l-ka’de) sene 205”. Bk. Suha Oğuz Baytımur, *25 Numaralı Kal’abend Defteri*, Fırat Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 235.

⁶² 972 senesinde *Salina kazası havâss-ı hümayun hâsaları emîni Hızır hakkında sikâyette bulunan zimmîlerden şirret ü şekâvetleri sicil olunanların küreğe konulmak için Südde-i Sa’âdete gönderilmesine ilişkin kayıt için bk. BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, s. 8, Hüküm No: 812, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 25, Ankara 1995.*

⁶³ Yılmaz Yurtseven, *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Taz’ir Suç ve Cezaları*, Selçuk Üniversitesi SBE, yüksek lisans tezi, Konya 2001, s. 106. 967 tarihinde Filibe kadısına yazılan yazıda reaya taaddisi olan Subaşı Memî’nin küreğe konulmak üzere İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir; BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 571, Hüküm No: 1287, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

⁶⁴ “Anavarin dizdârı Mustafâya virildi. 15 L., sene: 978 Mora begine hüküm ki: Hâlâ Anavarin Kal’ası müstahfizlarından Paşa-zâde dimekle ma’rûf Mehmed nâm kimesne kal’a-i mezbûrenün cânîb-i garbîsinde olan küçük kapu üstinde kal’aya muttasıl kal’a dîvârına Hamrveli-oglu(?) Hızır nâm kimesne ile gece içinde yatsudan sonra kazak kakup bir alaca urganı kazıya bağlayup mezbûr Mehmed urgan sarkatup hûsardan taşra çıkup yoldaşı mezbûr Hızır dahi sarkamak sâledinde iken kal’a pâsbânları tuyp müslimânlara haber virüp ma’rifet-i şer’le mahall-i merkûmun üzerine varıup fi’l-vâkı’ dîvâra muttasıl kakılmış kazıya bir alaca urgan bulup mezbûrlar idügi sâbit ü müseccel olup sâret-i sicil Südde-i Sa’âdetime arz olunmağın mezbûrların elegetirilüp küreğe konulmasın emridüp buyurdum ki: Vardukda, te’hir ü terâhi itmeyüp mezbûrları bi-eyyi tarîkan kân keffillerine ve yataklarına ve tuaklarına ve bi’l-cümle şer’le buldurması lâzım olanlara buldurup dahi kayd ü bend ile yarar âdemlere koşup Anabolu Kapudâmı Pervîz dâme mecdühüya gönderesin ki, anda olan kalîtiye küreğe koyı ki, sâyirleri mitcib-i ibret ü nasihat ola. Ammâ; bile koşup gönderdüğün âdemlere muhkem tenbîh ü te’kîd eylesesin ki, yolda ve izde onat vechile hıfz ü hurâset idüp gaybet üdürmekden ziyâde hazer ideler.” BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri, C. 1,

cezalandırıldığını göstermektedir: Hamideli beyi ve kadısına yazılan yazıda kötü hallerden dolayı hakkında şikâyet söz konusu olan Eğirdir naibinin küreğe konulmak üzere Rodos beyine gönderilmesi istenmiştir⁶⁵.

Bir diğer ceza hukuku ilkesi cezaların şahsiliği ilkesidir. Cezaların şahsiliği, herkesin işlemiş olduğu suçtan dolayı şahsen sorumlu olması, ceza çekmesi; başka bir kişinin bundan dolayı sorumlu olmaması şeklinde anlaşılmaktadır⁶⁶. Bu konuda İslam Hukukunun ana kaynaklarında epeyce delil mevcuttur⁶⁷. Kürek cezası da klasik dönem Osmanlı uygulamasında prensip itibarıyla bizzat mahkûm tarafından çekilmektedir. Bu kuralın istisnasını kefalet sistemi oluşturmaktadır. Hakikaten, toplum iradesi ve bir kişinin başka bir kişiye kefil olmasının çok önemli olmasından ötürü, cezaların şahsiliği ilkesinin kürek cezası açısından uygulanmadığına ilişkin arşiv belgeleri mevcuttur: "... *Hazret-i Ebi Eyyub Ensâri'de Piri Paşa Bostanında Bostancı Dimo'ya kefil olup ve mezbur Dimi miri kafirler ayaradup, basılıp, kendii gaybet idüp, ele girmeyicek kefilü küreğe gönderildi...* 29 Şevval 970"⁶⁸.

Cezaların subjektifliği bir başka ceza hukuku ilkesidir. Bu ilke, işlenen fiil ile kişi arasında manevi bağ ifade etmektedir⁶⁹. İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda, cezalar manevi (subjektif) sorumluluk esasına dayanmaktadır. Klasik dönem Osmanlısında kürek cezası,

Hüküm No: 154, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 33, Ankara 1996.

⁶⁵ "Yâzıldı. Âdemi Mehmed'e virildi. Fî 28 Ramazân sene 967 Hamîd-ili begine ve kadısına hüküm ki: Sen ki sancak-begisin, mektûb gönderüp Ca'fer nâm müteveffâ müderrisin Hadice nâm kızın Mustafa nâm velisi bir kimesneye nikâh üdükdän sonra Eğirdir nevâhîsine nâ'ib olan Hayreddîn nikâh-ı mezbûrî fesh idüp, nâkâh-ı gayr-ı hâzıra, velisi ma'rifetsüz nikâh üdüğün ve nyâbet nâmnâ gündüz fâhişelerle oturup fîsk u fücür üdüğünden gayrı bundan akdem ehl-i seferden bir kimesnenin hâtûmnâ: "Sen fâhişesün" diyü töhmet idüp cebren bir kimesnenin, evinde emânet koyup gice ile getürdüp tasarruf üdüğün i'lâm üdüğün ecilden buyurdum ki: Vusûl buldukda, arz olunan husûs, arz olnduğı üzere mezbûrun üzerine sâbûl ü zâhir olmuş ise mezbûr nâ'ibi kayd ü bend ile Rodos begine gönderüp teslim eylesin ki, küreğe koşup emirsüz ulâk itmeye ve teslim olnduğuna müsârunileyhden mühürlü temessük alup zîkr olunan temessüki ve mezbûrun cerîmesinün sûretin mühürleyüp Südde-i Sa'âdetüme gönderesin." BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 557, 558, Hüküm No: 1256, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993. Ulemadan kişilerin kürek cezası ile cezalandırıldıklarına ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin şer'â muhalif durumu bulunduğu bildirilen Bozöyük kazâsına tâbi Leyne nâhiyesi naibi Muslihiddin'in naiblikten alınarak küreğe konulmak üzere Südde-i Sa'âdetce gönderilmesine ilişkin 972 tarihli kayıt için bk. BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri, C.II, s. 48, Hüküm No: 891, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 25, Ankara 1995.

⁶⁶ Hüseyin Esen, *İslam'da Suç ve Ceza "İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk"*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 89.

⁶⁷ Enam 164, İsrâ 15, Fâtır 18, Zümer 7, Necm 38 ayetler ile "Kîsî babasının ve kardeşinin suçundan dolayı sorumlu tutulamaz" şeklindeki Hadis, şahsilik ilkesini ortaya koymaktadır. Dağcı, s. 35; Cin, Akylmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 253.

⁶⁸ İpşirli, s. 223.

⁶⁹ Özgenç, 2. baskı, s. 223.

failin ika ettiği fiili kasten veya taksir ile işlemesi halinde uygulanmaktadır. Örneğin, 967 senesinde hisareri Mehmed b. Mahmud, yetkisi olmadan belli bir miktar para iltizam etmiş; kendisinin kethüdasının durumu mahkemeye taşıdığına da suçunu kabul etmiş ve kürek cezası ile cezalandırılmıştır⁷⁰.

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak kürek cezasının araştırılan dönemde prensip itibarıyla kanunilik ilkesine uygun olarak, suçun manevî unsuru da dikkate alınarak, toplumun hemen tüm katmanlarına uygulandığını ifade edebiliriz. Burada dikkat çekici olan iki nokta vardır. Bunlardan ilki hiçbir kadına ve köleye böyle bir cezanın verilmemesidir. Diğer husus da devletin işleyişinde önemli bir yer tutan kişilerin birbirine kefil olması durumunun, kürek cezasının şahsîlik ilkesine aykırı bir şekilde uygulanmasına yol açmış olmasıdır.

Kürek Cezasına Mahkûmiyeti Doğuran Haller

Kürek cezasına çeşitli şekillerde hükmedilebilmektedir. Bunlardan ilki, bir suçun kanuni cezası olarak doğrudan bu cezanın verilmesi; diğeri de fail başka bir ceza ile cezalandırılmasına rağmen cezasının küreğe çevrilmesidir. İkinci durum, iki şekilde tezahür etmektedir: Suçlu ya daha hafif bir ceza ile cezalandırılmış ancak cezası infaz edilirken bir suç işlediği için veya başka bir nedenden ötürü cezası küreğe çevrilmiştir. Diğer şekilde ise suçlu idam gibi daha ağır bir ceza ile cezalandırılmışken, cezasının küreğe çevrilmesi söz konusudur.

Vereceğimiz ilk örnek, daha hafif bir ceza ile cezalandırılmış bir mahkûmun cezasının daha sonra kürek ile değiştirilmesine ilişkindir. Hakikaten, kalebent cezasının infazı sırasında bir suç işlenmesi halinde daha ağır bir ceza olan kürek cezası verildiği Osmanlı belgelerinden anlaşılmaktadır: “*Draç kazasının bir kalesinde Mehmet isimli birinin hırsız ve ehl-i fesad olması sebebiyle küreğe konulmasına dair El-basan sancağı beyine...7 şevval 973/1565*”⁷¹.

Cezaların kürek cezasına çevrilmesinde belirleyici olan nokta her zaman mahkûmun kendisi olmamıştır. Devlet bazı hallerde mahkûmların cezalarını küreğe kendiliğinden çevirmiştir. Bu husus genelde donanmanın kürekçiye ihtiyaç duymasından kaynaklanmakta-

⁷⁰ “Yazıldı. Rodos begi Ahmed Beg’in kethudâsına virildi. Fî 13 Rebî’u’l-ewvel sene 967. Rodos begine hükim ki: Mektûb gönderüp bi’l-fi’l Rodos’da hisâr-eri olan Mehmed b. Mahmûd nâm kimesne bundan akdem Rodos begi olan Ali dâme ulıvculûhû nâmına bir tezvîr arz ile cezâre-i Rodos’da Salkoz ve ana tâbîi’ hâsları sene 966 Muharremünin guresinden üç yıla altmış bir bin üç yüz yigirmi sekiz akçaya ba’zı kayıd ile iltizâm idüp geldükde mîr-i müşârimileyhün kethudâsı mezkûr meclis-i şer’a ihzâr idüp bu husûs için sana arz virilmemişdür. Tezvîri arz ile iltizâm eylemişsündür diyü da’vâ eyledükde tezvîri arz i[t]düğine i’tirâf idüp sicil dahı olunmuş iken el-ân tezvîr ü telbîsden ve şîrret ü şekavetden hâli olmayup hakkandan gelinmek lâzım idüğün arz eyledüğün ecilden kürege komasın emr idüp buyurdum ki: Fermân-ı şerîfüm mücebince mezkûr kürege koşup emrüm olmadan ihrâc eylemeyesin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 273, hüküm no: 611, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

⁷¹ Uzunçarşılı, s. 81; Muharrem Öztel, “Osmanlı İdaresi’nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, C. 5, Sy. 6, Aralık 2012, s. 412.

dır. Örneğin 966 senesinde idamdan başka cezalara mahkûm olanların küreğe konulmak üzere Anapoli kaptanına teslim edilmesine ilişkin ferman düzenlenmiştir⁷². Bu belgeyi nitelikli kılan husus, genelde tam tersi uygulamanın mevcut olmasıdır. Yani genelde idam cezasına mahkûm olanların, idam edilmeyip kürek çekmek üzere kaptanlara teslim edilmesi istenmiştir.

Kürek cezası her zaman diğer cezaların dönüşümü ile hükmedilen bir ceza değildir. Daha önce belirtildiği gibi, asli ceza olarak da kürek cezasına hükmedilmiştir. Yapılan araştırmalar birçok suç tipine kürek cezasının verildiğini göstermektedir. Cezanın kanuniliği ilkesinde derinlemesine anlatılan örnekte olduğu gibi, kesik para kullanmak bu cezayı hak etmeye yeterli bir nedendir. Kastın aşılması suretiyle adam öldürme, boza işleme⁷³, zorla kız veya kadın kaçırma, hırsızlık⁷⁴, hırsızlığa yoldaşlık, hırsızlıkla itham, yan kesicilik, kalp bakır imalatı ve kullanımı, kumarbazlık, berat çalma, sahte belge yazma, zindandan esir kaçırma, kalpazanlık, köle soyma, kamu hizmeti vazifesini yerine getirmeme⁷⁵ gibi suçlara kürek cezası verildiği gibi, dini mahiyette bazı suçlara da bu ceza verilmektedir. Örneğin, kelime-i küfür söyleme, alenen şarap içme, adam öldürme, yaralama, katle yardım ve yoldaşlık, cariye dövme, ev basma, yola inme, haramilik, livata, ırza tecavüz, namahreme tutunma gibi fiillere kürek cezası verilmiştir⁷⁶. Sadece İslam dini açısından suç olan fiillere değil, Hıristiyanların ayinlerine mugayir hareket eden kişiler de kürek ile cezalandırılmıştır⁷⁷.

⁷² “Yazıldı. Kurl Kethudâ'ya virildi. Fı yecm-i mezbur. Agriboz sancagı kâdılarına hüküm ki: Hâliyâ taht-ı kazânuzda bi-hasebî's-şer'î's-şerîf cerimesi sâbit ü zâhîr olan ehl-i fesâd ve mücrimleri salb [ü] siyâsete müstahak olanlardan gayrı, mücrimleri sûret-i sicilleri ile bile Anabolı kapudânına teslîm olunmasın emr idüp buyurdum ki: Vardukda göresin; anun gibi taht-ı kazânuzda cürm-i galîzi zâhîr olup şer'ile salb ü siyâsete müstahak olanlardan gayrı, mahbûs mücrim var ise emrüm üzere anun gibi mücrimleri ne mîkdâr ise defter idüp sûret-i cerimeleri ile müşârinileyhün hüküm-i şerîfümle varan âdemisine teslîm eyleyesin ki küreğe koşa. Ammâ bu bahâne ile kendü hâllerinde olanlara hilâf-ı şer'-i kavim dahl olmmakdan ve ehl-i fesâda dahu himâyet olmaktan hazer idesin ve her biriniz taht-ı kazânuzda olan mücrimlerin sâbit olan cerimelerin ve ne mîkdâr mücrim teslîm olnduğun ale'l-esâmî defter idüp mühtürlüyüp bir sûretin Südde-i Sa'âdetüme gönderesin.”; BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 138, Hüküm No: 300, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993. Benzer yöndeki bir başka belge için bk. Aynı yer Hüküm No: 923.

⁷³ Muhammed Yazıcı, “Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler (XVI. Yüzyıl)”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, C. 5, Sy. 8, Aralık 2012, s. 1321.

⁷⁴ “Yazıldı. Kethüdâsına virildi. Fî 15 Ramazân sene 977 İnebahtı begi Ali Beg'e hüküm ki ve sâbikâ Yenice-i Karasu kâdisına ve Zîhne kâdisına hüküm ki: Kazâ-i Zîhne'den Zelecik nâm karyeden Receb bin Piri ve karye-i Kızıldere'den Derviş bin Solak ve karye-i Zîhne'den Ahmed bin Yarıncı nâm kimesneler hırsuz ve harâm-zâde oldıkları istimâ' olunmağın ele getirilüp, küreğe virilmesin emr idüp buyurdum ki: Vardukda mezkûrları hüsn-i tedârükle ele getirüp, dahu fesâd ü zenâ'atleri ne olup ve ol yerin halkı haklarında ne vehile şehâdet idüklerin sicill idüp kendüleri sûret-i sicilleriyle Kavala kapudânına gönderesiz ki, küreğe koşup istihdâm eyleye. Vâka' olan sicillerin bir sûretin Südde-i Sa'âdetüme gönderesiz ki cem' defterine kayd olma.”; Paşazade, 9 Numaralı Mühimme Defteri, s. 74, Hüküm No:20.

⁷⁵ Bk. dipnot 23; Bir başka örnek için bk. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 62,63, Hüküm No: 122.

⁷⁶ İpşirli, s. 210-211; Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 305.

⁷⁷ Bk. Dipnot 61.

Gıda maddelerinin tağşişi veya eksik gramajlı gıda maddesi imali itiyadi suçta dönüştürse yine kürek cezası verilmiştir. Kendiliğinden teslim olmayan eşkıyaya da kürek cezası verilebilmekteydi. Mahpusun firarına yardımcı olmak, yaralamaya iştirak, haneye tecavüz⁷⁸, zina kastıyla eve girmek, resmi narhtan fazlaya mal satmak, düşman ülkesine harp aletleri, at ve zahire verilmek kürek cezasıyla cezalandırılmıştır⁷⁹. İflas edip tefecilerin eline düşenlere azami %15 faiz öngörülmesine rağmen tefeciler, %40, 50 gibi miktarlarda halkı daha da zor duruma düşürüyorlar, bunları köle gibi çalıştırıyorlar, karşı gelenleri ise hapse atırıp ömür boyu zindanda kalmalarını sağlıyorlardı. Bunun üzerine padişah tarafından ısdar edilen adaletnamede %15'den fazla aldığı sabit olan tefecilerden faizin geri alınacağı, sahiplerine iade edileceği ve tespit edilenden daha fazla faiz almaya devam edenlerin tutuklanıp paytahta gönderileceği ve müebbet küreğe konulacağı ifadesi geçmektedir⁸⁰. Hatta günümüzde önemsiz sayılan ve küçük cezalarla geçiştirilen ormandan ağaç kesme⁸¹, suyollarını kirlenme ve alenen şarap içme suçlarına bile kürek cezası verilmiştir⁸². Millet sistemini bozduğu gerekçesiyle mezhep değiştirme için propaganda yapan 4 Ermeniye de kürek cezası verilmiştir⁸³.

Anlaşılmaktadır ki, kürek cezası asli ceza olarak birçok suç tipine uygulanabilmiştir. Bu suç tipleri, ağaç kesmekten adam öldürmeye varıncaya kadar geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. Ancak bu cezaya sadece asli ceza olarak rastlanılmamaktadır. Gerek mahkûmünün kötü hali, gerekse devletin re'sen takdiri ile birçok mahkûm daha hafif

⁷⁸ "Yazıldı. Arz getiren Memî'ye virildi. Fî 25 Şevvâl [sene 966] Kadî-asker Efendi arz idüp emriin üzerine işâret îmek buyurıldı. Bayrâmlu kadısına hüküm ki: Mektûb gönderiüp taht-ı kazândan Hacı nâm kimesne Memî nâm kimesnenün gice ile fi'l-i kabîh kasdına evine duhûl idüp bundan esbak dahı niçe def'a bu makûle fi'lî sicill olnduğın bildürmişsin. İmdi mezkûr, kürege gönderilmesin emr idüp buyurdum ki: Varıcak, emriim üzerine mezkûrî Südde-i Sa'âdetime gönderesin ki kürege koşıla ve hâliyâ mezbûrdan sâbık olan sicillerinün sîretin dahı ihrâc idüp bile gönderesin.", BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 82, Hüküm No: 168, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

⁷⁹ Avcı, *Kürek*, s. 139-140.

⁸⁰ "... 10'u bir buçuk (%15)tan ziyade muameleye ruhsat verilmemiştir, her kim 10'u bir buçuktan ziyade muamele edip fukaraya zulüm ve teaddi eylerse gelip medyun tazallüm eyledikte ... ziyade ne miktar akşesin almış ise ba'de's-sübut asl-ı mala hesab edip ziyadesin geri ashabına, alwerip ... her kim memnu olmaz ise mecal vermeyip muhkem habsedip yarar adamlara koşup mukayyed ve mahbus Dergah-ı Muallama gönderesiz ki, müebbet küreğe konula...", Halil İnalıcık, "Adaletnameler", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 125-126; Avcı, *Hapis Türleri*, s. 140.

⁸¹ "Vîze Kadısına hüküm ki: Vîze'den Müde'ye varınca ol mâbeynde vaki olan koruya Balkanın öte canibinden bazı kimesneler davarların götürüp ağaçların yukarısın davarları için kesmekle koruya külli teaddi ederler imiş. Buyurdum ki: vâdıkta zikrolunan koruya celep koyunundan gayri bir ferdi koymayıp ağaçları kaldırmayasın, eslemeyip muhalefet edenleri tutup küreğe gönderesin ... 973/1566 ", BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri, S 479, sıra 1292; Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları, 3. baskı, Ankara 2007, s. 115; Avcı, *Hapis Türleri*, s. 140 dp. 121.

⁸² Avcı, *Hapis Türleri*, s. 140.

⁸³ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşe Yayınları, İstanbul 2004, s. 385.

veya daha ağır bir ceza almışken cezaları kürek cezasına çevrilebilmiştir. Kürek cezasına mahkûmiyeti doğuracak çok geniş bir suç katalogunun olması ve çeşitli yöntemlerle bu cezaya hükmedilmeye çalışılması, devletin kürekçiye olan ihtiyacı ile açıklanabilir. Devlet ne zaman kürekçiye ihtiyaç duysa o vakit çeşitli yöntemlerle bu cezaya başvurmayaya çalışmıştır⁸⁴.

Cezanın Amacı ve Yargılama Mercii

Cezalandırmaktaki amacı açıklayan teoriler, netice teorileri (araççı, faydacı teoriler) ve neticeci-olmayan teoriler olmak üzere ikiye ayrılmıştır⁸⁵. Neticeci teorinin temelinde, cezanın uygulanmasından sonra bir “iyilik” ve/veya “fayda” doğuracağı fikri vardır. Bu teorideki amaç, genellikle suç işleme oranlarının azaltılmasıdır⁸⁶. Neticeci-olmayan teoriler ise genelde “karşılığını verme” ile ifade edilir ve bu teoriye göre, ceza, ek bir yarar/fayda/iyilik getirmese bile, cezayı uygulama yönünde bir pozitif ödev olduğu için uygulanmalıdır. Bu yaklaşıma göre ceza, bir araçtan ibaret değildir.

Araştırdığımız dönemde uygulanan kürek cezalarına baktığımızda kürek cezası neticeci teoriye uymaktadır; çünkü bu cezanın uygulanması ile donanmanın ihtiyacı olan kürekçi ihtiyacı karşılanmaktadır. Devlet, bu cezanın uygulanması ile bir fayda elde etmektedir. Biga sancakbeyine yazılan fermanında, Midilli Beyi Mustafa Bey’in yanındaki suçlu gemisi noksam için küreğe konulmak üzere birkaç suçlu göndermesi istenmiştir⁸⁷. Bu manadaki örnekleri çoğaltmak mümkündür⁸⁸.

⁸⁴ Aynı yönde görüş için bk. Heyd, *Ottoman Criminal*, s. 304, 305 ve Peters, s. 99.

⁸⁵ Mehmet Maden, *Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar*, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 5. Cezanın amacını açıklayan teoriler daha başka şekillerde de sınıflandırılmıştır. Örneğin Centel, cezalandırılmanın amacını mutlak teoriler ve nisbi teoriler olarak ikiye ayırmıştır. Kefaret ve Adalet teorisini mutlak teori içine alan Centel, özel önleme ve genel önlemeyi de nisbi teori içerisine sokmaktadır. Bk. Nur Centel, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 500 vd. Benzer tasnif için bk. Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Yetkin Yayınları, Ankara 1998, s. 39 vd ve Bahri Öztürk, Mustafa R. Erdem, Veli Özer Özbeck, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri*, 4. bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998, s. 341. Benzer sınıflandırma için bk. Fatma Karakaş Doğan, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 37 vd.

⁸⁶ Maden, s. 5.

⁸⁷ “Yazıldı. Midilli beğinin âdemi Âdil Kethudâ’ya virildi. Fî 11 Receb sene 967 Biga sancığı beğine hüküm ki: Kâdveti’l-ümerâ’i’l-kirâm Midilli sancığı beği Mustafa dâme izzuhû Südde-i Sa’âdetüme âdem gönderüp yanında kalan mücrim gemisinin mücrimleri noksân üzere olduğun i’lâm itmegin küreğe müstahak olan mücrimlerden gönderilmesin emr idüp buyurdum ki: Hükûn-i serîfüm varcâk, emrüm mücebince anda olan mücrimlerden salb ü siyâsete müstahak olmayanlarından küreğe konmak için müşârünlüyle mücrim ırsâl eylesin. Ne mikdâr nefer mücrim ırsâl ütdüğün isimleriyle ve cerimeleriyle defterin bile gönderesin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 411, Hüküm No: 923, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993. Benzer bir hüküm için bk. Aynı yer, Hüküm No: 1233.

⁸⁸ “İstanbul kâdisına hüküm ki mahrûse-i mezbûrede mahbûs olan mücrimler ulâk olunmayup Tersâne-i Âmirve kûreğe teslîm olunmasın emr idüp buyurdum ki vusûl buldukda bi’l-fi’l mahbûslardan olan mücrimlere husûs için habs

Osmanlı Ceza Hukuku genel teorisinde cezanın amaçlarından biri de cezanın ibretlik olmasıdır⁸⁹. Bu genel bilginin klasik dönem Osmanlı ceza hukukunda kürek cezası açısından da geçerli olduğunu ifade edebiliriz. Örneğin 977 senesinde nöbet yerine varmayarak, vazifesini yerine getirmeyen eşkinciler hakkında Padişah “*Süddei sa’âdetüme gönderesin ki küreğe konula ve nöbellü yörükleri sefer-i hümayûna ihrâc idüp, muhâlefet idenleri Südde-i sa’âdetüme gönderesin ki, anlar dahi küreğe konuluş, sâürlerine mücib-i ibret ve nasîhat ola.*”⁹⁰ diyerek kürek cezasının caydırıcılık etkisinden yararlanmak istemiştir.

Kürek cezasına hükmetmeye yetkili olan merci önem arz eden bir başka husustur. Şiddet seviyesinin yüksek olmasından ötürü olsa gerek, bu ceza, kural olarak Padişah emri ve/veya Divan-ı Hümayun kararı ile verilmiştir. Belgeler, sorumlu olduğu bölgede kamu düzenini bozan bir kişinin varlığı halinde *kadının* durumu Paytahta bildirdiğini, kürek cezasının da burada hükme bağlandığını göstermektedir⁹¹. Kararın emr-i şerif ile verildiğine ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür⁹².

Cezasının İnfazı ve Sona Ermesi

Kürek cezasının infaz tarzını hükmü veren mahkeme belirlemez, o, infaz idaresince takdir olunurdu. Haklarında kürek cezası verilen kişiler, genellikle önce İstanbul’a getirilmekte, buradan da cezalarını çekecekleri yerlere gönderilmektedir⁹³. Bu durumun istisnası,

olunmuşlarsa defter idüp dahi sicillerin esamileri nahş nakl idüp dahi emrim üzere Tersâne-i Âmiremde olan gemilere küreğe teslim idesin ve şimdilerin Tersâne-i Âmireme ne miktâr mücrim teslim olunduğun yazıp bildüresin ve min-ba’d dahi vaka’ olan mücrimleri fermân muktezâsınca Tersâne-i Âmireme teslim idüresin anun gibilerden subaşya cerime deyu bir akçe vermeye aldurmuyup anun gibi mücrimlerin üzerlerine sâbit olan cerimen sûret-i sicilleriyle kapudâna teslim idüresin.” İbrahim Etem Çakır, 10. Numaralı Mühimme Defteri’nin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 90, 91

⁸⁹ Kılınç, *Teshir*, s. 101.

⁹⁰ Metnin tamamı için bk. Paşazade, 9. Numaralı Mühimme Defteri, s. 29, Hüküm No: 67.

⁹¹ “*Yazıldı. Kostaniçe kal’asının Beşlü Agası olan Mustafa’ya virildi. Fî 8 Şa’bân sene 967 Sarây kâdisına hükmü ki: Mektûb gönderüp nefs-i Sarây’da mütemekkin Helvâci Ferhâd nâm kimesne ziyâde şirret ile meşhûr olup defe’âle emr-i şerifile teftiş olunup fasl olunan husûsa kanâ’at imeyüp muttasıl şirret ü şekaveten hâli degildir diyü bildürmüşsin. İmdi, mezkûr Südde-i Sa’âdetüme gönderilmesin emr idüp buyurdum ki: Hükm-i şerifüm vardukda, mezkûr emrim üzere atebe-i ulâyâma gönderesin ki küreğe konula.” BOA, 3. Numaralı Mühimme Defteri, s. 472, Hüküm No: 1064, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.*

⁹² “*Ali Çavuş’a virildi. Fî 5 Ramazân Kapudâne hükmü ki bundan akdem nefsi Çorlu’da kasâb Veli ve oğlu Ali ehl-i fesâd ü şenâ’at olmağın Çorlu kâdisının sûret-i sicilleri ile emr-i şerifimle küreğe konulmak için Çorlu subaşısı tecessüs ile îrsâl olunmuş idi mezkûr Südde-i Sa’âdetüme gelmek lâzım olmağın buyurdum ki vardukda mezkûr kürekden alup mukayyed ve mahbûs mezkûr çavuşuma teslim eylesin ki Asitane-i Sa’âdetüme getüre.” Çakır, 10. Numaralı Mühimme Defteri, s. 100.*

⁹³ “*Yazıldı. Subaşya virildi. Fî 4 Safer sene 967 Kızıl-agaç kâdisına hükmü ki: Taht-ı kazâna tâbi’ Veled-i Dogan nâm karyeden Yorgi ve Kîryakos ve Yorgi Isto nâm zimmiler bundan akdem cerime isnâdıyla Südde-i Sa’âdetüme gönderilüp küreğe komılmışd. Mezbûrların ne cerime için gönderildiği ma’lûm olmayup bilinmek lâzım olmağın buyurdum ki: Varcak göresin; mezkûrların cerimeleri nedir, ne husûs için gönderilmişdür, yanında olan sicillâta ne vehile kayd olunmuşdur? Sihhati*

kamu düzenin bozulduğu yerin cezanın infazının yerine getirileceği yerle aynı olmasıdır⁹⁴. Mühimme Defterlerinin bize gösterdiğine göre, Divan-ı Hümayun'dan yazılan emir ile kürek cezasının infazı için suçlular genelde Akdeniz'de ada konumunda olan yerlerin beylerine gönderilmektedir. Hakikaten 967 tarihli bir kayda göre Paytahtın, Rodos beyine gönderdiği fermanında, ülkenin çeşitli yerlerinden İstanbul'a kürek cezası çekmek üzere suçluların geldikleri, tüm bu suçlular hakkında defter tutulduğu ve bu suçluların kürek çekerek istihdam edilmek üzere Rodos eyaletine gönderildiği yazılıdır⁹⁵.

Kürek cezasına mahkûm olanlar ile forsalara, "vardiyan"⁹⁶ adı verilen görevliler nezaret ederdi⁹⁷. Gemi, hareket etmediği zaman, suçlular Tersane zindanında ikamet ettirilirdi. 16. yüzyılda esir ve suçluların konulduğu Tersane zindanı üç bölümden ibaretti. Birinci bölümde gemi inşasında çalıştırılan sanatkârlar, ikinci bölümde hiçbir sanatı olmayan ve donanmada kürek çekmeye mecbur olanlar kalıyor, üçüncü bölüm ise hastane olarak kullanılıyordu⁹⁸.

Belirtildiği üzere kürek cezası, hapis cezasının bir türüdür. Kişinin hürriyetinden mahrum kalması ile o kişinin gündelik hayatı da sekteye uğramaktadır. Kürek cezasına mahkûm olan bazı kişiler, Padişah'tan, kendileri cezalarını çekerken, geride bıraktıkları ha-

üzre sicilleri sûretin ihrâc idüp dahı mühürleyüp Südde-i Sa'âdetüme gönderesin", BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 207, Hüküm No: 469, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993. Bazı hallerde suç işleyen kişinin tutulduğu yerden İstanbul'a getirilmeden doğrudan cezasının infaz edileceği yere gönderilmesi de istenmiştir. Bk. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 1404.

⁹⁴ Örneğin 967 senesinde Midilli'de reayaya *zulm u hayf* eden Receb ve diğerleri hakkında kimse kefil olmayınca kürek cezası ile cezalandırılmıştır. Paytaht, "*mezkûrları küreğe koşup istihdam eyleyesin ve küreğe koştuğın yazıp bildüresin*" diyerek bu kişilerin İstanbul'a getirilmesini istememiştir. BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 336, Hüküm No: 760, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

⁹⁵ "*Rodos begine hüküm ki: Anadolı cânibinde emr-i şerîfüm ile ehl-i fesâd teftîş olunup ba'zı kimesneler ele gelüp ehl-i fesâd oldukları sâbî ü zâhir olup sicil olunup sûret-i sicilleri ile Südde-i Sa'âdetüme gönderilmegin esâmîsi defter olunup Rodos'da küreğe koşulup istihdâm olınmak için sana gönderildi. Buyurdum ki: Vâricak, mezkûrları gönderilen defter mücebince yokluşup alup dahı küreğe koşup istihdâm eyleyüp emr-i şerîfüm olmadan ultiâk itmeylesin. Mezkuârlar sonra yoklanup görilse gerekdür; şöyle ki emr-i şerîfüm olmadan zıkr olunan mücrimden kimesne ultiâk olunmuş ola, neticesi sana â'id olmak mukarverdür. Ana göre mukayyed olup gereği gibi hüfz u zabt idüp emrime muhâlif ultiâk olunmaktan veyâ gaflet ile gaybet itdürilmekten ziyâde hazer eyleylesin.*", BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 185, Hüküm No: 414, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

⁹⁶ *Vardiyan*, gerçek tersanede ve gerek gemilerdeki muhafız kişilere ve emirleri tebliğ eden donanma çavuşlarına denilmektedir. İşbu kayıt, vardiyanların muhafız görevlerini göstermektedir: "*Tersane-i âmire zindanında üserâ hüfz ve haraseti için tayin olunan vardiyan neferâtı kalil olup...*" (5665 numaralı Kâmil Tasnifi bahriye defterinin son yaprağındaki 11 Şaban 1135 tarihli kayıt); Uzunçarşılı, s. 406 dp. 1.

⁹⁷ Uzunçarşılı, s. 482.

⁹⁸ İdris Bostan, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi", *Yeni Türkiye 701 Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, S. 31, Ankara 2000, s. 624.

yatlarının da bir şekilde sürmesini talep etmişlerdir. Örneğin 1097 senesinde kürek cezasına çarptırılan İbrahim adlı kişi, kürek cezasını çekerken, dükkânının açılmasını ve içindeki evrak ve eşyaların vekiline teslim edilmesini talep etmiştir. Bu talep makul görülmüş ve dükkân açılmış ve eşyalar vekile teslim edilmiştir⁹⁹.

Bahse konu cezanın son bulması çeşitli şekillerde olabilmekte idi. Mahkûmun vefat etmesi, doğal olarak cezanın son bulması anlamına gelmektedir. Af, cezanın nihayete ermesi için gereken yöntemlerden biridir. Ancak cezanın affa uğraması ancak *emr-i şerif* ile mümkündür. Hakikaten 1040 tarihli belgede, Kumkapı'da üç kişiyi bıçakla yaralamak suçundan dolayı 1038 senesinde kürek cezasına çarptırılan Yaralı Yusuf adlı kişinin “*gündü afvolunup ulâk olunmak fermânım olmağla*” denilerek serbest bırakılması emredilmiştir¹⁰⁰. 967 tarihli bir başka kayda göre Padişah, kürek çekmek üzere Rodos'a gönderilen mahkûmların “*gönderilen defter mücebince yoklayup alup dahı küreğe koyup istihdâm eyleyüp emr-i şerifüm olmadan ulâk itmeyesin*” diyerek bu konudaki yetkisini net olarak ortaya koymaktadır¹⁰¹. Bu manadaki örnekleri çoğaltmak mümkündür¹⁰².

⁹⁹ “*Ma’rifet-i şer’le dükkânı açılıp ve eşyası defter olunup vekil-i şer’isine teslim olundu. Fî 27 C[emâziyelahir] sene [10]97. Sa’âdetlü ve müriüvettü Sultanım hazretleri sağ olsun. Bu kulları mücrim ile ahz olunup deryâ beylerinin sefinesinde kürek ferman olunmağla Lâleli çeşme kurbunda bir dükkânda üç Mushaf-ı şerifim ve kütabların ve ba’zı eşyaların olup sefine gitmek üzere olmağla hâlâ dükkân-ı merkum mühürlü olmağın çavuş kulları mübaşeretile dükkân açılıp veklim Amâ Mehmed Dede du’âcılarına dükkân-ı mezburda olan eşyaların bu kullarına teslim olunmak babında ferman reca olunur. Bende İbrahim*”, Atay vd., 46 Numaralı Sicil, s. 66, Hüküm No: 6

¹⁰⁰ “[Yev]mü Erbi’a, fî 21 N., sene: 1040 Bâ-hatt-ı Hamd Efendi. Rodos kapudânına hüküm ki: Mahmiyye-i İstanbul’da Kumkapısı’nda Yaralı Yûsuf nâm kimesne mukaddemâ üç nefer kimesneyi bıçakla urup mecrüh imekle bin otuz sekiz senesinde Tersâne-i Âmirem zindânına getürdülüp ve hâliyə senün kadurganda olup hâliyə mezburun gündü afvolunup ulâk olunmak fermânım olmağla mezbur Yaralı Yûsuf ulâk olunmak için vezâretile Kapudânım olan Mustafâ Paşa tarafından mektûb virilmeğın, mücebince amel olunmak emridüüp buyurdum ki: Vusûl buldukdâ, bu bâbda müşârunileyh tarafından virilen mektûb mücebince amel idüp hulâfına cevâz göstermeyesin.” BOA, 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 328, Hüküm No: 537, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 60, Ankara 2002.

¹⁰¹ BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 185, Hüküm No: 414, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

¹⁰² “*Yâzıldı. Rodos beğinin kethudâsına virildi. Fî 24 Rebî’u’l-ı evvel sene 967 Rodos beğine hüküm ki: Anda küreğe komlan Bolı Müsâ b. Mehmed ve Kara-hisarlı Ferhâd b. Abdullâh ve Gelibolı İne Hoca b. Mehmed ve Amâsiyyeli Hasan b. İbrâhîm ve Işıklı Satılmış Süleymân ve Işıklı Mehmed b. Yûsuf ve Könyalı Bahşayışoğlı İbrâhîm ve Magnısalı Mehmed b. Ali ve Güzel-hisarlı Durmuş b. Yenice ve Arkamlı Hasan b. Mehmed ve Diyârbeğrlı Ali b. İsfahan ve Yanbolı Hüseyin b. Mahmûd ve Ayasuluklı Hüseyin b. Mehmed ve Mihabıçlı Ekvân b. Dündar ve Sirozlı Ali b. Mehmed ve Sirozlı Hüseyin b. Abdullâh ve Tacirli Abdülkadir b. Suveyr ve Şâmlı Abdurrahmân b. Abdullâh ve Zagarâ’dan Nazar b. Karagöz ve Tireli Süleymân b. Velî ve Germiyanlı Mehmed Şeyh ve Ürgütblı Hacı b. Nebî ve Yûsuf b. Nasûh ve İstanbullı Memî b. Ali ve Alasonyalı Dimo İstemat ve Zeytinlü’den Kosta b. Todor ve Ternoçek Arnavud ve Kuds-i mübâreklın Mansâr b. Abdurrahmân ve Turbeyli Alatin Andriya ve Bolı’dan İslâm Ömer nâm otuz nefer kimesneler ulâk olunmasın emr idüp buyurdum ki: [Boşluk] Vusûl buldukdâ, mezkûrları ulâk idesin.” BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 285, Hüküm No: 630, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.*

Kürekçiler çok uzun süre bu vazifeyi yaptıktan sonra yaşlı olmaları ve sadakatlerine güvenilmesi halinde azat edilebilmektedirler. Örneğin, Yuvan Elyo adlı bir esir, otuz yılı aşkın bir süredir Rodos kadırgalarında kürek çekmiş, yapmış olduğu iyi hizmete binaen serbest bırakılmış ve diğer kürekçilere vardiyalı olarak atanmıştır¹⁰³.

Hukuka aykırı bir şekilde kürek cezasına çarptırılanlar da daha sonra yapılan araştırmalara göre suçsuz bulunurlar ise serbest bırakılmıştır. Hakikaten Mehmed oğlu Mustafa adlı kişi, seferde hırsızlık yaptığı gerekçesi ile kürek cezasına çarptırılmış, ancak suçun sübut etmediği daha sonra ortaya çıktığı için serbest bırakılması emredilmiştir¹⁰⁴. Bazı hallerde hatanın düzeltilmesi seneler almaktadır. Örneğin Mora'ya tâbi Kartine kazası ahalisinden olup ticaret için Asitâne-i Sa'âdet'e gelirken yolda kefil bulamadığından küreğe konulduğu ve on üç senedir bu cezayı çektiği yolunda şikâyetle bulunan Bortodor adlı kişinin adı Mücrim Defterinde bulunmadığı için serbest bırakılmıştır¹⁰⁵.

Rastlanılan bir şer'îye sicilinde, kürek cezasından kurtulmak için mahkûm yakınlarının para vermeye çalıştıklarını anlıyoruz. Hakikaten 1096 senesinde Fatma bt. Mansur Tersane zindanında hapiste tutulan oğlu Mehmed'i kürekten kurtarmak için Mısırlı el-Hac Selim'e belirli bir miktar para ve altın verdiğini, ancak oğlunun hâlâ kürek cezası çektiğini ve bu nedenle de mezkûr Selim'e vermiş olduğu para ve altınları geri istediğini kadıya bildirmiştir. Kadı, iddiasını ispat edecek bir delil istemiş; ancak Fatma bir delil sunama-

¹⁰³ “Sebeb-i tahrir-i kitâb-ı şer’î budur ki mirî esirlerden işbu hâmil-i hâze’l-kitâb orta boylu, gendüm-gün, ala gözlü... olan Yuvan Elyo nam esir otuz yıl mikdarı Rodos kadırgalarında kürek çekip mirîye külli istikamet üzere hizmet edip hâlâ pîr-i nâ-tüvân olup kanun-ı kadim üzere geri mirî esirlere vardiyalı ta’yin olunmak lazım ve mühim oldukda sadakat ve istikamet üzere hizmet etmek için sene erba’a ve tis’ine ve tis’a mi’e Cumadelahire guresinden üç yıl hizmeti tamam oldukdan sonra azad olup eline tükamesi verile deyü... ketb ve terkim olundu. Cerâ zâlike ve hurrire fi evâilî Ramazani’l-mübârek sene tis’a ve tis’in ve tis’a mi’e. Şuhudu’l-hal:...”, Rifat Günalan, Talip Mert, *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, s. 259, Hüküm No:403.

¹⁰⁴ “Biga begine ve Manyas kâdîsına hüküm ki; Sen ki kâdîsın Südde-i Sa’âdetüme mektûb gönderüp bundan akdem ashâb-ı agrâzdan ba’zı kimesneler Mehmed oğlu Mustafa nam kimesne için seferde esbâb sırka eylemişdür diyü isnâd itmekle ehl-i örf tarafından ahz olunup mir-i livâ-i mûmâ ileyhün sefinesine kondugun bildürüp lâkin ayân-ı vilâyetden tefahhus olundukda cümlesiz mezbûrun akvâl ü ef’âlinden rızâ ve şükran üzere oldukların şehâdet eylemişlerdür diyü mazmunadan utlâk olunmak bâbında arz eyledüğün ecilden hilâf-ı inhâ ile küreğe konulmuş ise utlâk olunmak emr idüp buyurdum ki: Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan emrüm üzere amel idüp dahi mezbûr hilâf-ı inhâ ile küreğe konulmuş ise utlâk idüp sen ki mir-i livâsın mîn ba’d muhâlif vaz’ eylemesin.”, Fatma Kaytaç, *88 No’lu Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 134, 135, Hüküm No: 246.

¹⁰⁵ “Yazıldı. Anabolı azebleri kapudânma hüküm ki: Hâliyâ Anabolı kâdîsı Südde-i Sa’âdetüme mektûb gönderüp; “Livâ-i Mora’ya tâbi’ Kartine kazası muzâfâtından Agodori nam karye sâkinlerinden olup Anabolı kal’asında mirî kalite küreğe virilen Bortodor nam zimmî gelüp; “Sâbıkâ kâr u kışb itmek için Asitâne-i Sa’âdet’e giderken Hayrabolı nam kasaba voyvodası beni tutup kefil taleb itdikde diyâr-ı gurbetle olmagın kefil bulmaga mecâlüm olmaduğu ecilden habisdüp taş gemisine göndermişidi. Bî-günâh on üç yıldır ki kürek çekerim.” diyü tazallüm eyledüğün” bildürmegin Mücrim Defterine mürâca’at olundukda kefilî olmaduğu için küreğe konulduğu mukayyed bulunmagın utlâk olunmasın emridüp buyurdum ki: Hüküm-i şerifüm varduğu gibi mezkûrî utlâk idesin.” BOA, *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. II, s. 93, 94, Hüküm No: 988, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 25, Ankara 1995.

mıştır. Bunun üzerine, el-Hac Selim'e yemin teklifinde bulunulmuş, Selim de Fatma'dan herhangi bir şey almadığına ilişkin yemin etmiştir¹⁰⁶.

SONUÇ

Klasik dönem olarak ifade edilen kuruluştan Tanzimat'a kadar olan dönemde Osmanlı Devletinde uygulanan kürek cezası hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde şu sonuçlara varılmıştır.

Daha ziyade Mühimme Defterlerinde görülen kürek cezası literatürün de genel görüşüne uygun olarak bir tazir cezası türüdür. Kanaatimiz bu cezanın nitelikli bir hapis cezası olduğu yönündedir. Cezayı nitelikli kılan husus ise mahkûmun sadece hürriyetinin kısıtlanmaması, ona ayrıca bir kamu hizmeti yükümlülüğü yüklenmesidir. Bazı araştırmalarda ortaya atılan bahse konu cezanın nefy cezasının bir çeşidi olduğu yönündeki görüşe katılmıyoruz.

Bu cezayı Osmanlı'nın çağdaşı devletler de sıklıkla uygulamışlardır. Bu açıdan bakıldığında Fransa dikkat çeken ülkedir. Zira Batı'da bizim tespit ettiğimiz kadarıyla bu cezayı ilk uygulayan ülke Fransa'dır. Bahse konu ülkede 1532 yılında ilk kez uygulanan kürek cezası ile ilgili olarak 1561'de ilk yasal düzenleme hazırlanmıştır.

Kürek cezası, kural olarak *asli ceza* olarak kullanılmıştır. Ancak belgeler, bu cezanın *bedeli* ve nadiren de olsa *tekmili* ceza olarak uygulandığına da işaret etmektedir. *Tatbik yerine göre* kürek cezasına bakıldığında bu cezanın *bedeni ve hürriyet kısıtlayıcı* bir ceza olduğunu ifade edebiliriz.

Mezkûr cezanın şiddet seviyesinin birçok cezadan daha yüksek olduğunu hatta bu cezanın idam cezasından sonra en şiddetli ceza olduğunu söyleyebiliriz. Ortaya koyduğumuz belgeler reayanın dahi böyle düşündüğünü gün yüzüne çıkarmıştır.

Prensip itibarıyla kanunilik ilkesine uygun bir şekilde uygulanan kürek cezası, zimmi-Müslüman, reaya-askeri ayırımı yapılmadan toplumunun hemen hemen tüm kesimleri

¹⁰⁶ "... sâkin olan Fâtma bt. Mansur nam hatun ... işbu bâ'isü'l-kitâb Mısırlı el-Hac Selim b. Ebu Zeyd mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelim edib mezbur el-Hac Selim'e tarih-i kitabdan üç ay mukaddem Tersane-i Âmir'e zindanında mahbus olan sadrî oğlum Mehmed'i kürekden tahlis için nakid almış esedî gurusumu ve mecmu'ü seksen gurusu kıymetli on aded sim hazme ve iki sim bileziğimi def' ve teslim mezbur el-Hac Selim dahi ahz u kabz edip lakin mezbur Mehmed'i tahlis mümkün olmayıp el-ân kürekde kalmağın hâlâ mezbur el-Hac Selim'e sual olunup meblağ-ı mezbur ile merkumeyi bana red ve teslimi tenbih olunmak matlubumdur dedikle gubbe's-sual ve akibe'l-inkar, müdde'yye-i mezburden sudk-ı makaline mutabik beyyine talep olundukda isbat-ı beyyineden izhar-ı acz ile istihlaf etmeğın... el-Hac Selim'e yemin teklif olundukda ol dahi vefki'l-mes'ul yemin billahi'l-a'lâ itmeğın mucbince müdde'yye-i merkume Fatma bilâ-beyyine ber vech-i mübeyyen mu'arazadan men' olunup mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb ve imla olundu. Fî'l yevmi's-sâbi ve'l-ısrın min Recebi'l-ferd ü sene seb'a ve tis'in ve elf. Şuhudu'l-hal: ...", bk. Atay vd., 46 Numaralı Sicil, s. 305, Hüküm No: 325.

için hükme bağlanabilmiştir. Ulemadan kimselere dahi uygulanan bu cezanın bu konudaki istisnalarını kadınlar ve köleler oluşturmaktadır. Zira hiçbir kadın veya köleye kürek cezası verildiğine rastlanılmamıştır. Şahsilik ilkesi de kürek cezası açısından kural olarak uygulanmıştır. Ancak rastlanılan bazı belgeler, kişilerin birbirine kefil olmasının, kürek cezasının şahsilik ilkesine aykırı bir şekilde uygulanmasına yol açtığını göstermektedir.

Araştırılan cezaya iki şekilde hükmedilebilmiştir. Bunlardan ilki asli ceza olarak bu cezaya hükmedilmesidir. Çalışmanın içerisinde de net bir şekilde görüldüğü gibi hırsızlıktan, ağaç kesmeye varıncaya kadar birçok suça bu ceza verilebilmiştir. Bu cezaya mahkûm olmaya sebep olan ikinci husus ise, mahkûmun cezasının değiştirilerek küreğe çevrilmesidir. Bu da iki şekilde olabilmıştır. İlk olarak mahkûm, daha hafif bir ceza çekerken, suç işlemeye devam eder, bunun karşılığı olarak da cezası küreğe çevrilir. İkinci husus ise devletin ihtiyaca istinaden bazı suçluların cezasını re'sen küreğe çevirmesi durumudur.

Bu cezanın uygulanması ile donanmanın ihtiyacı olan kürekçi temin edilmekte idi. Bu bilgi bu cezanın, cezanın amacını açıklamaya çalışan neticeci teoriye yakın olduğunu göstermektedir. Zira bu şekilde, cezadan bir fayda elde edilmek istenmiştir. Mezbur ceza aynı zamanda diğer kişilere ibret olması için yani umumi caydırıcılık amacına da uygun olarak da kullanılmıştır.

Şiddet seviyesinin yüksek olmasından ötürü olsa gerek ki bu ceza Divan-ı Hümayun ve/veya padişah emri ile hükmedilen bir cezadır. Padişahın bu konudaki yetkisi, bu cezayı çeken kişilerin affa uğraması konusunda da kendisini göstermektedir. Zira kürek cezasından serbest bırakılmak ancak emr-i şerif ile olabilmektedir.

Gemi teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak donanmalarda kürekçiye olan ihtiyacın kalkması ile kürek cezası teknik olarak uygulanmamaya başlamıştır. Ancak cezanın ismi kullanılmaya devam etmiştir. Tanzimat ve sonrası dönemde kürek cezası, donanmalarda kürek çekmek şeklinde değil, özellikle ağır bir kamu hizmeti görmek şeklinde uygulanmıştır. Bu da bize göstermektedir ki klasik dönemde uygulanan kürek cezasının mahkûma kamu hizmeti gördürme niteliği, bu cezadan öğrenilen bilgi, edinilen tecrübe olmuştur. Günümüzde içinde ülkemizin de bulunduğu birçok devlet hâlâ mahkûmları kamu hizmetinde kullanmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akıllı (Acar), Tuğba *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (s.1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Tokat, 2006.
- Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargulaması*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Akşit, Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Gaye Vakfı, İstanbul, 2004.
- Aydın, Bilgin, Tak, Ekrem, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2008.
- Atay, Sabri, Kılıç, Hüseyin, Karaca, Yılmaz, Erol, Raim, Kahrıman, Salih, Recep, Fuat, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 46 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2011
- Avcı, Mustafa, "Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bakış", *SÜHFD*, C. 12, S. 3-4, Konya, 2004 (İnfaz), s. 87-161.
- _____, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik", *Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, Ankara, 2002 (Kürek), s. 128-148.
- _____, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşe Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____, "Osmanlı Hukukunda Hapis Cezası", *Khuka*, C. 5, S. 1, Kayseri, 2002, (Hapis), s. 19-35.
- Aydın, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zırai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I*, İstanbul, 1943.
- Baytımur, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kal'abend Defteri*, Fırat Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- Bostan, İdris, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojisi", *Yeni Türkiye 701 Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, S. 31, Ankara, 2000, s. 620-629.
- Centel, Nur, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.
- Cin, Halil-Akıymaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, 5. Baskı, Sayram Yayınları, Konya, 2013.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Osav Yayınları, İstanbul, 1995.
- Çakır, İbrahim Etem, *10 Numaralı Mihimme Defteri'nin (s. 179- 356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 2006.
- Dağcı, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Füller*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Durant, Will and Ariel, *The Age of Louis XIV. The Story of Civilization*, Vol. 8. NY: Simon and Schuster, 1963; <http://manakin.addr.com/durant.htm> e.t: 24.09.2013.

- Erol, Rasim, Kahrıman, Salih, Recep, Fuat, Atay, Sabri, Kılıç, Hüseyin, Karaca, Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- Esen, Hüseyin, *İslam'da Suç ve Ceza "İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006.
- Gerber, Haim, "Osmanlı Hukukunda Şeriat, Kanun ve Örf 17. Yüzyıl Bursa'sı Mahkeme Kayıtları" (Çev. Mehmet Akman), *MÜHF Hukuk Araştırmaları*, C. 8, S. 1-3, İstanbul, 1994, s. 265-293.
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunların Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE, yüksek lisans tezi, İstanbul, 1989.
- Günalan, Rıfat, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2011.
- Günaltan, Rıfat-Mert, Talip, *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012.
- Heyd, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford At the Clarendon Press, 1973 (Ottoman Criminal).
- Heyd, Uriel, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", *Türk Hukuk ve Türk Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Haz. Ferhat Koca, Ankara, 2002, s. 45-65.
- İnalçık, Halil, "Adaletnameler", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.75-191.
- İpşirli, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezasıyla İlgili Hükümler", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul, 1982, s. 203-248.
- İzgi, Şuayib, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Karakaş Doğan, Fatma, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Kaytaz, Fatma, *88 Nö'lu Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Kılıç, Hüseyin, Kahrıman, Salih, Recep, Fuat, Atay, Sabri, Erol, Rasim, Karaca, Yılmaz, *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refiâ) 74 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, Karaca, Yılmaz, Erol, Rasim, Kahrıman, Salih, Recep, Fuat, Atay, Sabri, *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kılınç, Ahmet, *Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.
- Maden, Mehmet, *Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- Mumcu, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007.
- Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

- Öznel, Muharrem, "Osmanlı İdaresi'nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası", *Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, Volume 5, Issue 6, Aralık, 2012, s. 397-420.
- Öztürk, Bahri, Erdem, Mustafa R., Özbek, Veli Özer, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri*, 4. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1998.
- Paşazade, Orhan, *9 Numaralı Mühimme Defteri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Peters, Rudolph, *Crime and Punishment in Islamic Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Recep, Fuat, Atay, Sabri, Kılıç, Hüseyin, Karaca, Yılmaz, Erol, Rasim, Kahrıman, Salih, *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- Udeh, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (Çev: Ruhi Özcan-Ali Şafak) Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTKY, Ankara, 1988.
- Yazıcı, Muhammed, "Osmanlı Dünyasında İçki İçme Suçuna Dair Bazı Gözlemler (XVI. Yüzyıl)", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, Volume 5, Issue 8, Aralık, 2012, s. 1317-1332.
- Yurtseven, Yılmaz, *Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Taz'ir Suç ve Cezaları*, Selçuk Üniversitesi, SBE, yüksek lisans tezi, Konya, 2001.
- Yüce, Oğuzhan, *59 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özelli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 2007.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 37, Ankara 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *3 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *6 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 25, Ankara 1995.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 21, Ankara 1994.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *12 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 33, Ankara 1996.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *85 Numaralı Mühimme Defteri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 60, Ankara 2002.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Buhar_makinesi e.t: 23.09.2013.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Galley_slave e.t.: 24.09.2013.

